

تحلیل محتوای ادبیات مدیریت اسلامی با تأکید بر آثار منتخب

دکتر حسین خنیفر^۱

چکیده:

حوزه مدیریت عرصه جولانگاه نظریه‌ها^۲، تئوریها^۳، دسته‌بندیها^۴، مدلها^۵، بنیادها^۶، تحلیل‌ها^۷، بررسی‌ها و نقدها و ارائه افکار و اندیشه‌های بزرگ و تحول آفرین است که اغلب این نگاهها با توجه به مقوله زمان و مکان عرضه می‌گردد.

در این مقاله تلاش گردیده است تا با توجه به پیشینه نظری تحقیق و با استفاده از روش تحلیل محتوا به بررسی ۲۰ اثر مدیریتی با موضوع و رویکرد مدیریت اسلامی پرداخته شود.

یافته‌های این پژوهش و نتایج حاصله منتهی به چهار نمونه از چهارچوبهای ادراکی گردیده که در حقیقت بر مبنای محتوای کتابهای مورد مطالعه طراحی و ارائه گردیده است و با مراجعه به این آثار می‌توان این الگوهای مفهومی را بهتر درک نمود. اضافه بر این سعی شده است نگرشهای متفاوت به مقوله مدیریت اسلامی از منظرگاههای روایی، آیات، اخلاق، تطبیق و تحلیل مورد بررسی قرار گیرد و از عوامل مهم پرداختن به این مهم تنوع، تعدد و تحلیل‌های متفاوت منابع مدیریت اسلامی طی ۲ دهه اخیر است. این پژوهش با هدف توسعه‌های کاربردی و با روش تحلیل محتوا و با رویکرد به انتخاب آثار شاخص این دو دهه صورت پذیرد.

واژگان کلیدی:

مدیریت، مدیریت اسلامی، نظریه، رویکرد روایی، رویکرد تطبیقی، مقایسه‌ای، رویکرد ادبی

واخلاق. رویکرد تاریخی، تحلیل محتوا

۱. استادیار دانشگاه تهران - پردیس قم

- 2 . views
- 3 . Theories
- 4 . Classification
- 5 . Models
- 6 Foundations
- 7 . Analysis

مقدمه

رشته مدیریت از جمله رشته‌های علمی است که از جهتی به فراخنای تاریخ بشر قدمت دارد و از جهتی نیز رشته‌ای است که در چند دهه اخیر اهمیت فزاینده‌ای یافته و از پیشرفت درخور توجه برخوردار گردیده است. (زاهدی و الوانی ۱۳۷۹ ص ۱) افزایش آگاهی جامعه نسبت به این رشته درک و تبیین ابعاد و مولفه‌ها و اصول و مبانی و وظایف در آن نیاز روزافزون به بررسی‌ها و تحلیل‌ها و تحقیق‌ها نظام‌دار مدیریتی دارد تا پاسخگوی نیاز جامعه باشد و برای پاسخ‌گویی به نیازهای فزاینده و عطش علمی نسبت به این رشته که در همه سازمانها (اعم از خدماتی، اداری، فنی، صنعتی و حتی مجازی) کاربرد فراوان و زیادی دارد (میرکمالی، ۱۳۸۲، ص ۳) بررسی‌های نظام‌مند و علمی فزاینده‌تر می‌شود.

جهان امروز بالاخص در آغازگاه هزاره سوم که عصر اطلاعات^۱، ارتباطات^۲، فرصت^۳، ثروت^۴، قدرت^۵، سرعت^۶ و مجاز^۷ (نیل سپتن، ۱۳۷۲، ص ۹) تعریف می‌شود دنیای رشد سریع علوم و تکنولوژی و پیشرفت برق‌آسای دانش می‌باشد. به گونه‌ای که می‌توان گفت: اگر اکتشاف‌ها و اختراع‌ها بشری از حدود یک قرن قبل تا کنون را با کلیه ادوار تاریخ^۸ مقایسه کنیم، مشاهده خواهیم کرد که این برهه از تاریخ عصر طلایی و مقطع تحولات شگرف در زندگی انسانهاست (کاستلو^۹ و دی‌سارت^{۱۰}، ۲۰۰۲، ص ۱۰). در این زمان، همراه با اختراعات جدید مراکز بزرگ صنعتی و تولیدی ایجاد شد و سازمانهای عریض و طویل و سیستمهای پیچیده اداری به وجود آمد (نبوی، ۱۳۷۸، ص ۲۱). در این میان یکی از مهمترین مسایلی که مطرح گردید چگونگی اداره مجموعه‌های

-
- 1 . Information age
 - 2 . communication
 - 3 . opportunity
 - 4 . wealth
 - 5 . power
 - 6 . speed
 - 7 . metaphor
 - 8 . periods History
 - 9 . Casteloo
 - 10 . De sart

عظیم انسانی و طریقه به وجود آوردن سازمانهایی بود که بتوانند با بهترین شکل ممکن این پدیده‌های نوین را به سوی اهداف بنیانگذارانش حرکت دهند. که در این مسیر ادیان، تمدنها، سازمانها و حکومتها همه سهم بودند (شیرازی، ۷۸، ص ۹۴).

در طول تاریخ بشر کم علم و دانش «مدیریت» بصورت فعال، منفرد، منفک و مدعی پا به دنیای علوم گذارده و در جهت شکل‌گیری خود از علوم دیگر مانند فلسفه، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، ریاضیات و ... در حد نیاز بهره جسته و به نحوی استقلال و ارتباط خود را بازیافت و حفظ نمود.

در این خصوص تئوریهای مختلفی سربرآوردند که هر کدام داستانی و مسیری را طی نمودند تا از مرحله زایش، گرایش^۱، عرضه، نقد^۲، افول یا تولد^۳ مکرر و مانایی^۴ حرکت نمودند (قورچیان، ۱۳۷۹، ص ۳۲). از طرفی نظریه‌پردازی و مطالعه روایی این نظریه‌ها انجام و مدیران در حد متوسطی از آن بهره جسته‌اند (زومکه^۵، ۱۹۹۲، ص ۸). اما به زعم برخی صاحب‌نظران برخی بررسی‌ها با نگرش ارزشی به ماهیت انسان (لین و دیستفانو^۶، ۱۹۸۸، ص ۴۴) و قایل شدن به برخی عوامل عام در همه مکاتب و نحله‌های فکری (تانبوم و شمیت^۷، ۱۹۵۷، ص ۹۵) ارزش کار را دو چندان می‌کند.

از زاویه دیگر در نگاهی هر چند گذرا به عالم هستی به این واقعیت غیر قابل انکار پی می‌بریم که مجموعه عالم هستی تشکیلاتی هدفمند است که خالق هستی بخش به نیکوترین وجه آن را آفریده و مدیریت اداره می‌کند. چنانکه می‌فرماید:

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ثُمَّ هَدَى

یعنی او همان کسی است که هر چه آفرید نیکو آفرید و آنرا هدایت و مدیریت نمود.

-
- 1 . Tendency
 - 2 . Criticism
 - 3 . Birth
 - 4 . Permanent
 - 5 . Zemke. R
 - 6 . Lane & Distefano
 - 7 . Tannenbaum& shmidt

(آیه ۷ سوره سجده) و در جایی دیگر در همین مورد می‌فرماید:

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ

پس خدای بزرگ است خدایی که بهترین آفرینندگان است (آیه ۱۴ سوره مومنون) و این جهان آفرینش با مدیریتی مقتدر و توانمند و آگاه در گردش است و عالم هستی نیز به مثابه سازمانی بزرگ و عظیم است که در رأس آن خالق متعال قرار دارد و اسرار شگفت‌انگیز عالم آفرینش، مبین تدبیر دقیق و مدیریت حسابگر حضرت حق است. چنانکه می‌فرماید: وَمَنْ يُدْبِرِ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ وَ چه کسی امور (جهان) را تدبیر می‌کند؟ بزودی (در پاسخ) می‌گویند: خدا. (آیه ۳۱ سوره یونس) و در جایی دیگر نیز چنین می‌فرماید: وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ او کسی است که زنده می‌کند و می‌میراند و آمد و شد شب و روز از آن اوست آیا اندیشه نمی‌کنید؟ (آیه ۸۰ سوره مومنون).

این منظرگاه دینی و قرآنی مدیریت است، که از خداوند آغاز می‌کند زیرا که مدیریت اسلامی نه کاپیتالیستی که صرف تولید در رقابت را هدف قرار داده باشد و نه مسیحیت بی‌روح امروز است که در چارچوب دستورات اخلاقی باقی مانده از دین سترگ محصور شده باشد و برای اداره جامعه، خود را از جامعه جدا کرده و برنامه‌ای نداشته باشد، بلکه دینی است که جهت اداره، رهبری و مدیریت جامعه برنامه ارائه می‌کند اما در مسیری که حقوق انسانی افراد بشر رعایت می‌شود (نبوی، ۱۳۷۸، ص ۳۲) و ضمن ایجاد حرکت و پویایی بیشتر، انسانها را در مسیر الهی قرار می‌دهند.

این مقاله پژوهشی است پیرامون منابع مدیریت اسلامی دو دهه اخیر که در آن سعی شده تا به بررسی ابعاد و محتواهای آنها پرداخته شود.

بیان مسأله

در میان علوم میان رشته‌ای مختلفی که در طول چند دهه اخیر از رشد چشمگیری برخوردار شده‌اند می‌توان به علم مدیریت اشاره نمود که امروز جایگاهی رفیع یافته است (اختری، ۱۳۶۹، ص ۳۲). از این روی اگر گفته شود بحث مدیریتی یکی از مباحث کلیدی، مؤثر و کارساز جهان امروز به شمار می‌آید که نقش فزاینده آن در پیشبرد و بهبود

اداره امور امری مسلم و محسوس است سخن به گزاف نگفته‌ایم (ویلیام چوک^۱، ۲۰۰۲ ص ۵).

نقش بسیار مؤثر و اساسی مدیریت کارآمد در رشد و تعالی و پویایی و سازندگی جامعه و بر عکس مدیریت ناکارآمد در زوال و انحطاط جامعه، اهمیت مدیریت را بیش از پیش روشنتر می‌سازد. در طول چند دهه گذشته پژوهشگران زیادی در صدد ترسیم الگوی ایده‌آل به مفهوم نوین امروزی آن بوده‌اند که البته هر یک در جای خود نیاز به بحث و تأمل فراوان دارد. اما از آنجا که مکتب حیات بخش اسلام با فطرت آدمی پیوندی ناگسستنی داشته و آدمی نیز منطبق با آن زاده شده است، چنانکه می‌فرماید: *فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ*. آیه ۳۰ سوره روم با یکتا پرستی روی به دین آور، این آفرینشی است که خدا مردم را به آن شیوه آفرید، تغییری در آفرینش خدا نیست، این است آیین استوار ولیکن بیشتر مردم نمی‌دانند. لذا دستورات و فرامین آن نجات دهنده انسان امروزی است که به واقع در عصر انفجار اطلاعات^۲ گرفتار از خودبیگانگی و یا به عبارتی خودفراموشی گردیده است، و سیره نبی مکرم اسلام حضرت ختمی مرتبت محمد (ص) و ائمه معصومین (سلام الله علیهم اجمعین) نیز مبین این واقعیت است که اگر الگوی دقیق و صحیحی بر مبنای تعالیم حیات بخش اسلام ترسیم گردد، نویدبخش رستگاری و فلاح جوامع امروزی خواهد بود و تضمین کننده دنیا و عقبای انسان امروز خواهد شد (افجه‌ای، ۱۳۷۷، ص ۴۰). امیرمؤمنان در همین زمینه می‌فرماید: *ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ نُوراً لَا يُظْفَأُ مَصَابِيحُهُ وَ سِرَاجاً لَا يَخْبُدُ تَوَقُّدُهُ وَ بَحْراً لَا يُدْرِكُ قَعْرُهُ وَ مِنْهَا جَأٌ لَا يَضِلُّ نَهْجُهُ وَ شِعَاعاً لَا يُظْلِمُ ضَوْؤُهُ وَ فُرْقَاناً لَا يُخَمَدُ بُرْهَانُهُ وَ تَبْيَاناً لَا تُهْدَمُ أَرْكَائُهُ وَ شِفَاناً لَا تُخْشَى أَسْقَامُهُ وَ عِزّاً لَا تُهْزَمُ أَنْصَارُهُ وَ حَقّاً لَا تُخْذَلُ أَعْوَانُهُ فَهُوَ مَعْدِنُ الْإِيمَانِ وَ بَحْبُوحَتُهُ وَ يَنَابِيعُ الْعِلْمِ وَ بُحُورُهُ وَ رِيَاضُ الْعَدْلِ وَ غُدَارَاتُهُ وَ أَتَانِيَةُ الْإِسْلَامِ وَ بُنْيَانُهُ*. سپس خداوند کتابی بر او نازل فرمود همان نوری که خاموشی ندارد و فروغش زوال نمی‌پذیرد دریایی که اعماقش را نتوان یافت و راهی که گمراهی در آن وجود ندارد شعاعی که روشنائی‌اش را تیرگی نگیرد و فرقان جداکننده حق

1 . william Chuck

2 . explosion of Information

از باطل که درخشش دلیلش به خاموشی نگردد، بنیانی که ارکانش منهدم نگردد شتاببخشی است که با وجود آن بیماری‌ها وحشت نیاورد. قدرتی است که یاورانش را شکستی نیست و حقی است که مددکارانش هرگز تنها نمی‌مانند. قرآن معدن ایمان و مرکز آن است، چشمه‌های دانش و دریا‌های آن و منبع عدالت و غدیرهای آن و نیز پایه‌های اسلام شالوده‌های آن است.

در این میان در پرتو رشد و شکوفایی ایران اسلامی و رویکرد به غنی‌سازی محتواها به ویژه در دهه‌های اخیر تدوین نظام مدیریتی^۱ کارآمد نشأت گرفته از اصول و ارزشهای اسلامی بر اساس انجام مطالعات عمیق تطبیقی^۲ و استخراج چارچوبهای ادراکی و در عین حال فراگیر ضرورتی غیرقابل اجتناب به شمار می‌آید و مسأله عمده در این پژوهش بررسی محتواهای^۳ موجود مدیریت اسلامی است که می‌تواند نقاط قوت و ضعف این آثار را بررسی نماید. از این روی مطالعه و بررسی تطبیقی بیست اثر از آثار محققین حوزه و دانشگاه در موضوع مدیریت اسلامی که بعد از انقلاب اسلامی و در طول دهه اخیر نگاشته شده است، به منظور ارائه چارچوب ادراکی^۴ مدیریت اسلامی ملاک عمل و مدنظر قرار گرفته است.

اهداف

هدف کلی: دستیابی به چارچوب‌های ادراکی براساس مطالعه و تطبیق مباحث مدیریت اسلامی در منابع مختلف در طول دو دهه ۶۰ تا ۷۰ و ۷۰ تا ۸۰ می‌باشد.

اهداف جزئی:

۱. تحقیق و تحلیل پیرامون مبانی مدیریت از دیدگاه اسلام در منابع نمونه
۲. شناسایی ویژگی‌ها و خصوصیات یک مدیر به منظور بررسی سبک مدیریت اسلامی در منابع مدیریت اسلامی
۳. استخراج وظایف مدیر در الگوی مدیریت اسلامی در محدوده مورد مطالعه

-
- 1 . Management Structer
 - 2 . Comprative study
 - 3 . Management content
 - 4 . Perceptional Frame

۴. شناسایی آفت‌ها و آسیب‌های مدیریت اسلامی در منابع مدیریت اسلامی در دههٔ اخیر
۵. تکاپوی در راستای ارائه یک چارچوب ادراکی مدیریت کاربردی در مدیریت اسلامی با توجه به حوزهٔ مطالعه
۶. جستارگشایی در مطالعات تطبیقی مدیریت

سوال‌های تحقیق

سوال اصلی:

آیا می‌توان با مطالعه و تطبیق مباحث مدیریت اسلامی در منابع مختلف تدوین شده در طول دو دهه ۶۰ تا ۷۰ و ۷۰ تا ۸۰ به چارچوب‌های ادراکی در مدیریت اسلامی دست یافت؟

سوال‌های فرعی:

۱. اصولاً مدیریت از دیدگاه اسلام و در منابع مورد مطالعه بر چه مبانی استوار است؟
۲. در منابع مورد مطالعه برای تحقیق سبک مدیریت اسلامی، یک مدیر از چه ویژگی‌ها و خصوصیات باید برخوردار باشد؟
۳. در منابع مدیریت اسلامی چه وظایفی برای مدیر ترسیم شده است؟
۴. در منابع مدیریت اسلامی چه آفت‌ها و آسیب‌هایی؛ مدیریت را عموماً و مدیریت اسلامی را خصوصاً تهدید می‌کند؟
۵. در مطالعه آثار مدیریتی دو دههٔ اخیر چه مدل‌های ادراکی و مفهومی در مدیریت اسلامی را می‌توان ارائه نمود؟

اهمیت تحقیق

مفهوم مدیریت^۱ که از گذشته دور در جوامع بشری در اشکال گوناگون^۲ مطرح بوده در قرن اخیر به عنوان پدیده‌ای نوین ظاهر گردیده و به ویژه در طول چند دهه اخیر

1 . Concept of management

2 . Diverse shapes

تحقیق‌های عمیق و دامنه‌داری توسط صاحب‌نظران به عمل آمد است و امروز مدیریت نیز به عنوان یکی از موضوع‌های کاربردی و ضروری هر جامعه‌ای به شمار می‌آید (خاکبان، ۱۳۸۰، ص ۱۴۳) و آثار گذشته گواه اهمیت آن است.

امیرمؤمنان علی (ع) در همین زمینه چنین می‌فرماید: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ أَلِدْ كَانِ مِنَّا مُنَافَسَةً فِي سُلْطَانٍ وَلَا إِيْتِمَاسَ شَيْءٍ مِنْ مَقْتُولِ الْمُطَّامِ وَلَكِنْ لِنَرْدِ الْمَعَالِمِ مِنْ دِينِكَ وَتُطَهِّرَ لِإِصْلَاحِ فِي بِلَادِكَ فَيَأْمَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ وَتُقَامَ الْمُعْطَلَةُ مِنْ حُدُودِكَ» (خدایا تو می‌دانی آنچه از ما در گرفتن زمام حکومت به دست واقع شد نه به خاطر رغبت در امر حکومت و سلطنت بود و نه برای به دست آوردن متاع دنیا؛ هدف این بود که تعالیم دینیت را زنده کنیم و صلح و مسالمت را در شهرهایت آشکار سازیم، تا بندگان مظلوم تو احساس امنیت کنند و حدود قوانین تو را برپا سازیم».

از این رو اهمیت پرداختن به مقوله مدیریت از حیث سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و آموزشی بیش از پیش احساس می‌گردد در ضمن نخستین مدعای اسلام تحقق ارزشها است و سمبل آن عدالت اجتماعی یا به عبارتی در «اقامه قسط و عدل جلوه‌گر گردیده است» (ری‌شهری، ۱۳۷۵، ص ۸۲).

لذا موضوع مدیریت و اداره کردن یکی از عناصر مهم و سرنوشت‌ساز، در طول تاریخ و تمدن بشری^۱ بوده و هست و تاریخ بشر^۲ همواره، با سبک‌ها و روشهای مختلف مدیریتی روبرو بوده و آنرا تجربه کرده است و در مدیریت اسلامی که با ظهور دین اسلام خود را نمایان ساخت (افجه‌ای، ۱۳۷۷، ص ۹۸). جایگاه مدیر در تشکیلات بسان نخ تسیح برای مهرها (خنیفر، ۱۳۸۰، ص ۲۷) و یا بسان محور آسیاب برای صخره‌های آن تعبیر شده است. (نهج‌البلاغه، خطبه ۳)

و شاید زیباترین فراز مدیریتی در نگاه اسلامی این است که سخن راندن از مدیریت چه آسان اما عمل کردن به طور کارآمد و اثربخش^۳ بسیار مشکل است (رضوان شفیق، ۱۳۷۵، ص ۸۲)

از جهتی اهمیت این جستار و بررسی محتواهای موجود بعد از انجام بررسی مقدماتی

-
- 1 . Human Civilization
 - 2 . Human History
 - 3 . Effectiv

روی ۳ جلد که بصورت تصادفی صورت گرفت و نتیجه حاصله نشان داد که رویکرد تئوریک^۱ و دستوری و عملی اسلام بسیار شگفت‌انگیز است که به طور کلی حدود ۴۲٪ مبانی تئوریکی و نظری در مدیریت اسلامی و کتابهای مطالعه شده مشهود بوده و آیات استخراج شده و احادیث مستند و مورد استفاده به ۶۸٪ مبانی عملی و اجرائی مدیریت اسلامی پرداخته‌اند گرچه برخی مدیریت اسلامی را حتی بر سه بنیان نظر^۲، خدمت^۳، عمل^۴ تقسیم نموده و از این سه بعد به آن پرداخته‌اند (پورسیف، ۱۳۷۵، ص ۳۲).

این نکته‌ها و مواردی از این قبیل اهمیت بحث را دو چندان و پرداختن به آن را مهم جلوه گر می‌کند.

ضرورت تحقیق:

با مروری بر تاریخ اسلام و بررسی اجمالی آیات قرآن کریم و مطالعه احادیث بر جای مانده از ائمه معصومین در می‌یابیم که اسلام علاوه بر جنبه‌های معنوی و روحانی، مسائل اخلاقی و فضائل فردی و روابط خالق، تأکید زیادی بر جنبه‌های اجتماعی، اداره امور افراد و به ویژه آئین مملکت‌داری و زمامداری نموده است (آملی، ۱۳۷۵، ص ۳۸۹) چرا که اسلام از برنامه‌های اصیلی برخوردار است که از درون مکتب نشأت گرفته و مکتب حیات بخش اسلام نیز بر اساس وحی استوار گردیده است. با نگاهی هر چند اجمالی به تاریخ اسلام، درمی‌یابیم که دگرگونی در وضعیت مسلمانان از زمانی آغاز شد که مدیریت و رهبری جامعه اسلامی از هدف اصلی آن که همانا برقراری عدالت اجتماعی^۵ بود فاصله گرفته و دچار انحراف گردید، از این رو ضرورت پرداختن به مدلها^۶ و الگوهای برآمده از متن آیات گهربار قرآنی و احادیث و روایات گرانبهای ائمه معصومین همواره احساس می‌گردد، تا از این طریق اصول و مبانی مدیریت اسلامی و ضوابط رفتاری حاکم بر محیط اداری در نظام اسلامی ملاک عمل قرار گیرد و از آن روی

-
- 1 . Theoretical approach
 - 2 . Opinion
 - 3 . Service
 - 4 . Action
 - 5 . Social equity
 - 6 . Models

که جمهوری اسلامی داعیه‌دار برقراری حکومت اسلامی منطبق بر سیره نبی اکرم (ص) است، لذا ضرورت پرداختن به این موضوع بیش از هر چیز مهم جلوه‌گر می‌گردد. از طرفی از جمله عواملی که ضرورت انجام این تحقیق را در حال حاضر بیش از پیش مضاعف می‌سازد ضرورت زمانی تحقیق در آغاز هزاره سوم میلادی است، چرا که دنیای غرب که دستاورد اصلی آن تکنولوژی^۱ نظام گسیخته است با مدیریتی دموکراسی گونه که پایه و اساس اداره امور را بر استثمار ملت‌های ضعیف و عقب نگه داشته شده قرار داده است و غالب کشورهای جهان سوم به لحاظ فن‌آوری و علوم روز وابستگی محض به قدرتهای بزرگ پیدا کرده‌اند (سبحانی، ۱۳۷۸، ص ۴۸) پدیده‌هایی نظیر فرار مغزها پناهندگان اجتماعی، عدم برخورداری تمام اقشار جامعه از امکانات اولیه زندگی، پایین بودن نرخ سواد، خواندن و نوشتن، (آن هم در زمانی که از سوی سازمان بین‌المللی علمی فرهنگی و تربیتی یونسکو ملاک باسوادی و بیسوادی افراد؛ برخورداری از دانش فنی کامپیوتر و زبان بین‌المللی گرفته است). (قورچیان، ۱۳۸۲، ص ۱۰) مسأله بهداشت همگانی، عدم دسترسی تمامی اقشار به آب آشامیدنی سالم، افزایش بی‌رویه جمعیت، کشاورزی وابسته، فقر و رانت‌خواری همه و همه معلول مدیریت‌های ناکارآمد در کشورهای کمتر توسعه یافته و بعضاً در حال توسعه می‌باشد (الهی قمش‌ای، ۵۹، ص ۵۹).

لذا بررسی محتواهای مدیریت اسلامی بر مبنای آموزه‌های اسلام و سیره نبی اکرم (ص) و ائمه معصومین (س) با این رویکرد بسیار لازم و ضروری و می‌تواند راهگشای وضعیت موجود باشد.

نوع پژوهش

پژوهش حاضر از منظر هدف توسعه‌ای و کاربردی^۲ است از آن جهت کاربردی است چون هدف آن توسعه دانش کاربردی در یک زمینه خاص (مدیریت اسلامی) است. که در این پژوهش بررسی تحلیلی^۳ انجام شده بمنظور حصول چارچوب‌های ادراکی برای مدیریت براساس منابع موجود مدیریت اسلامی در دو دهه اخیر با رویکرد به بررسی

-
- 1 . Technology
 - 2 . Application Reserch
 - 3 . Content Analysis

بیست اثر اصلی. لذا از حیث گردآوری اطلاعات در قسمت اول نظری و تحلیل محتوا است و از جهت گردآوری داده‌ها با رویکرد توصیفی است (بازرگان، ۱۳۶۹، ص ۷۹).

روش تحقیق

با عنایت به بحث چارچوب ادراکی در این پژوهش روش مورد استفاده از آغاز اسنادی و مطالعات نظری است و سپس استفاده از روش تحلیل محتوا براساس شاخص‌ها (مانند: اصول و وظایف مدیران)

جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری در این تحقیق شامل کلیه آثار مدیریتی با رویکرد اسلامی در طی دو دهه بین سالهای ۷۰ - ۶۰ و ۸۰ - ۷۰ می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه سعی شد که کلیه آثار شاخص و مورد استفاده این دو دهه مورد بررسی قرار گیرد لذا از جهتی نمونه برابر با جامعه تعیین شد.

ابزار پژوهش

در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار زیر استفاده شده است.

۱. روش کتابخانه‌ای ۲. مصاحبه با خبرگان و مدرسین درس مدیریت اسلامی به منظور بررسی و اعتبار بخشی ساختار و محتوای آثار موجود ۳. روش تحلیل محتوا با رویکرد به روش توصیفی (کیفی و کمی)

اعتبار بخشی ابزار

برای اعتبار بخشی ابزار تحقیق ابزار تحقیق در آغاز ۵ جلد محتواهای مورد بررسی بصورت تصادفی انتخاب و سپس با استفاده از شاخص‌های استخراج شده و با بهره‌گیری از شیوه تحلیل کیفی به کمی، بررسی‌های لازم صورت و در اختیار خبرگان قرار گرفت. لذا اعتبار بخشی محتوایی در قالب یک پرسشنامه به خبرگان ارائه و با بررسی دقیق آنها روش و چارچوب ادراکی مدل پیشنهادی مورد استناد از جهت منابع و مصادر مورد تایید قرار گردید.

مروری بر ادبیات تحقیق

لزوم تشکیل یک ساختار قانونمند در ادیان و اداره جامعه براساس قانون مسدود و قانون الهی از نظر صائب هیچ متفکری پوشیده نیست و گروهی که سود خود را در هرج و مرج جستجو می‌کنند و از نظم قانونی حاکم بر اجتماع هراسناکند و تاسیس نظام قانونمند را لازم نمی‌دانند نه حکومت دینی را گردن می‌گذارند و نه مدیریت مدنی را (آملی، ۱۳۸۷، ص ۱) از طرفی نیز هر حکومتی بر پایه مکتب خاص خویش اهدافی را به دنبال دارد که با اصول حاکم بر آن مکتبها هماهنگ باشد در این میان نظریه‌ها نقش محوری در حل مسائل هر علمی از جمله علم مدیریت، دارند.

ابونصر فارابی، فیلسوف مسلمان، نخستین کسی بود که علم را به دو مقوله تصور و تصدیق تقسیم کرد و از آن پس علوم همواره با این دو مقوله خود را تبیین کرده و به تعامل با مخاطبان و دیگر علوم پرداخته‌اند و براساس این تقسیم بندی بود که منطقیون نیز ابواب منطق را به دو قسم تصورات و تصدیقات تقسیم کردند (امیری، ۱۳۸۲، ص ۳۷).

در علوم نیز این تقسیم در قالب مفاهیم و گزاره‌های آن تجلی یافت، یعنی بخشی همت خود را صرف مفاهیم و تعاریفی می‌کند که اساس و پایه و تفاهم با مخاطب است و بخش دیگر را به گزاره‌هایی اختصاص می‌دهد که یافته‌های علوم و دستاوردهای آن را به گونه‌ای که قابل تصدیق یا تکذیب باشد، فراروی مخاطبان قرار می‌دهد تا آنان را نسبت به یافته‌های خود به واکنش^۱ واداشته یا با خود همراه سازد و یا خود با آنها همراهی کند.

البته باید توجه داشت که این تصورات^۲ و تصدیقات^۳ دوگونه‌اند: تصورات و تصدیقات عرفی و تصورات و تصدیقات علمی. شاید بتوان مهم‌ترین تلاش دانشمندان را تفکیک این دو دسته تصورات و تصدیقات از یکدیگر دانست. یکی از دغدغه‌های دانشمندان، به خصوص دانشمندان علوم اجتماعی و مدیریت در طرح قواعد روش‌شناسی و پی‌افکندن یک دانش استوار، این است که به دیگران بفهمانند برای برخورداری از علم باید از تصویرها، درک‌ها و تبیین‌های عرفی و خام فاصله گرفت؛ برای مثال، چنین نیست که هر که اهل جامعه باشد جامعه را نیز بشناسد، یا هر که به طور مستمر با پدیده‌های

1 . Reaction

2 . notions

3 . judgement

طبیعی سروکار دارد قانونمندی‌های حاکم بر آنها را نیز بشناسد. البته همین تصویرها و درک‌های عرفی نیز می‌تواند ملاک و مبنای اصلی یک علم مانند علم جامعه‌شناسی قرار گیرد، ولی مبتنی بر روشی که یک دانشمند علوم اجتماعی مانند «ماکس وبر» با آگاهی از کیفیت آنها و مبنا قرار دادنشان بکوشد تا حوادث اجتماعی را تجزیه و تحلیل کند و به قانونمندی موجود در زمینه آنها دست یابد که به آن جامعه‌شناسی تفهیمی گفته می‌شود.

اگر این تصورات و تصدیقات پردازش شده علمی را از تصورات و تصدیقات خام عرفی متمایز سازیم، «مفاهیم و گزاره‌های علم» شکل می‌گیرند و مبنایی اساسی و استوار برای ساختار علم پدید می‌آید. تصورات و تصدیقات هر علم دوگونه است: بدیهی (یا ضروری) و نظری (یا اکتسابی). مفاهیم و تصورات ضروری به سبب بسیط بودن، روشن و بدیهی هستند و مفاهیم و تصورات نظری، به سبب ماهیت ترکیبی‌ای که دارند نیازمند تعریف‌اند؛^۱ برای مثال، مفاهیم وجود و عدم، مفاهیم بسیطی هستند که تعریف‌پذیر نیستند، ولی مفاهیمی مانند جامعه یا طبیعت و مانند آن مفاهیمی نظری و نیازمند به تعریف هستند. تصدیقات نیز به دو دسته بدیهی و نظری تقسیم می‌شوند. تصدیقات بدیهی در همه علوم به عنوان مبنا مورد استفاده قرار می‌گیرند، ولی تصدیقات نظری در هر علمی یا خاص همان علم‌اند یا از علوم دیگر وام گرفته می‌شوند که در صورت اخیر، اصول موضوعه^۲ نامیده می‌شوند. کوتاه سخن آنکه هر علمی مجموعه‌ای از گزاره‌های متناسب و مرتبط را تشکیل می‌دهد و همه تلاش‌ها در عرصه آن برای تبیین مسائل و موارد مربوط به آنهاست؛ بنابراین، می‌توان هر علم را متشکل از دو بخش مفاهیم^۳ و گزاره‌ها^۴ دانست که همگی با هم ساختار اصلی علم را شکل می‌دهند و هر علم را از علوم دیگر متمایز می‌سازند. در میان گزاره‌های علوم، آنچه آنها را از دیگر علوم متمایز می‌سازد و تشخیص خاصی را برای آنها پدید می‌آورد یا به دیگر سخن، آنها را به عنوان یک علم به دیگران می‌شناساند، نظریه‌های^۵ آن علم است. که مدیریت نیز تابع این تقسیم‌بندی بوده و شاخص‌های خود را مطرح می‌سازد.

- 1 . definition
- 2 . Postulate
- 3 . concepts
- 4 . proposition
- 5 . theories

دیگر اینکه ماهیت نظریه‌ها چیست؟ چگونه پدید می‌آیند؟ چگونه باید سنجش و ارزیابی شوند؟ آیا در علوم طبیعی و اجتماعی با رویکردی یکسان ارزیابی می‌شوند؟ و پرسش‌هایی از این قبیل، مسائلی هستند که باید برای ورود به هر علم و معرفتی روشن و مشخص باشند تا بتوان مدخلی قابل قبول برای نقد و بررسی نظریه‌ها فراروی پژوهشگران قرار داد. این مقاله به دنبال پاسخ دادن به پرسش‌های فوق به عنوان مقدمه ورود به علوم به خصوص علم مدیریت و با مطالعه موردی (مدیریت اسلامی) است.

نظریه چیست؟

دیدگاه‌های مختلف صاحب‌نظران تعاریف گوناگونی از مفهوم نظریه ارائه داده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌شود: «نظریه به بیانیه‌های انتزاعی اطلاق می‌شود که بخش قابل ملاحظه‌ای از دانش علمی را خواه در قالب مجموعه‌ای از قوانین به صورت فرایند سببی یا آگزیماتیک شامل می‌شود» (رینالد، ۱۹۷۱، ص ۱۰ - ۱۱) «مجموعه به هم پیوسته و نظام یافته‌ای از گفتارها را که بیانگر بخشی از واقعیت باشد نظریه می‌نامند» (فرامرز رفیع‌پور، ۱۳۷۴، ص ۹۳). «نظریه‌های علمی، گزاره‌های کلی‌اند و همچون همه نمودارهای زبان شناختی، آنها نیز دستگاه‌هایی از علامت‌ها یا نمادها هستند. نظریه دام‌هایی هستند که ما گسترده‌ایم تا جهان را صید کنیم و به عقلانی کردن و توضیح دادن و مستولی شدن بر آن توفیق یابیم» (کارل پوپر، ۱۳۷۲، ص ۶۳). «نظریه‌ها اموری مجردند که از امور جزئی و عینی جهان خارج، که محدود به زمان و مکان هستند انتزاع شده‌اند» (الکساندر، ۱۸۹۷، ص ۱).

وجه مشترک اکثر تعاریف ارائه شده این است که نظریه یک فعالیت ذهنی است که چرایی و چگونگی رخداد حوادث را تبیین می‌کند؛ به دیگر سخن، پاسخ رخداد و حوادث را جز با رجوع به ذهن و انجام یک سلسله فعالیت‌های ذهنی نمی‌توان دریافت، یا آنکه بین ذهن و عین، یا نظریه و عمل یک پیوند ناگسستنی وجود دارد؛ یعنی نظریه‌ها یک سلسله فعالیت‌های ذهنی‌اند که آنچه عینیت دارد و در خارج اتفاق می‌افتد را تبیین می‌کنند و از سوی دیگر، آنچه عینیت دارد و در خارج اتفاق می‌افتد نیز ذهن را بر آن می‌دارد که

به تبیین چرایی و چگونگی آن پردازد. هیچ یک از فعالیت‌های انسان از این قاعده مستثنا نیست؛ یعنی هم فعالیت‌های طبیعی انسان که ذاتی و غیراکتسابی هستند، تبیین شدنی‌اند و هم فعالیت‌های غیرطبیعی و اکتسابی انسان مسبوق به نظریه‌ها و مدل‌های ذهنی‌اند (امیری، ۱۳۸۲، ص ۳۹).

مدل و چارچوب ادراکی چیست؟

«مدل از ریشه «لاتینی» «مد» به معنای «اندازه» گرفته شده است و مجموعه فیزیکی، ریاضی یا منطقی است که نشان دهنده ساخت‌های اساسی یک واقعیت است که می‌تواند در سطح خود به تبیین و مشخص ساختن کارکرد آن به طور پویا پردازد» (آلن بیرو، ص ۲۲۸).

چارچوب ادراکی در علم عبارت است از برقراری یک تمثیل سنجیده بین یک امر که قوانینش معلوم است و پدیده دیگری که در دست تحقیق است. در مدل‌های ریاضی شباهت صوری‌ای در معادله‌های نمایانگر و پدیده وجود دارد، ولی ممکن است بین خود آن پدیده‌های مشهود هیچ گونه شباهتی نباشد. بی‌تردید، تمثیل و مدل‌سازی، یکی از منابع مفید برای نظریه‌های علمی به شمار می‌آید (هس، ۱۹۵۳، ص ۱۰۸). نظریه موجی نور، به طور عمده، به مدد تمثیل و مقایسه نور با خواص موجی صورت تکوین یافت. البته باید توجه داشت که در استفاده از مدل یا چارچوب ادراکی چنین نیست که تمامی ویژگی‌های یک طرف، در طرف دیگر نیز موجود باشد؛ (امیری، ۱۳۸۲، ص ۳۹) از این رو باید توجه داشت که:

تمثیل یا قیاس فقط حاکی از وجود برخی شباهت‌هاست، نه همسانی در همه خواص و ویژگی‌ها.

مدل‌ها یا چارچوب‌های ادراکی فقط فرضیه‌های ممکن را مطرح می‌کنند که در جای خود باید آنها را آزمود.

مدل‌ها بازنمایی نمادین و انتخابی پدیده‌های مورد نظر هستند تعداد بسیار زیاد عناصری (متغیرهایی) است که رفتار دستگاه را کنترل می‌کنند (صمدی و بازرگان، ۱۳۷۰، ص ۹).

به تعبیر پوپر چارچوب ادراکی متشکل است از عناصر معینی که در یک رابطه نوعی نسبت به یکدیگر قرار گرفته‌اند» (پوپر، ۱۳۷۹، ص ۳۱۱)

پیشینه پژوهش

در بررسی‌های انجام شده در حوزه سابقه مطالعات طرح آثار بسیار زیادی اعم از کتاب، پایان‌نامه، طرح‌های پژوهشی خاتمه یافته و مقاله مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. لیکن هیچگونه اثری که منتج به ارائه چارچوب‌های ادراکی جامع^۱، کاربردی و مفهومی گردد، ملاحظه نگردید و اکثراً به کلی گویی در حوزه مدیریت اسلامی پرداخته بودند. از این رو در تدوین این بخش تنها سه معیار اصلی یعنی منابع معتبرتر، مرتبط‌تر و جدیدتر با عنایت به هفت رویکرد در حوزه منابع مدیریت اسلامی مدنظر قرار گرفته است و استناد به آیات و روایات محض، استناد به آیات و روایات و انطباق با مباحث تطبیقی و مقایسه‌ای، استناد به استدلال‌های عقلی، استناد به نهج‌البلاغه مولا علی (ع)، استناد به مباحث ادبی و تاریخی، استناد به مباحث اخلاقی به شرح پیوست ملاک قرار گرفته است:

۱. کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد به آیات و روایات محض تبیین نموده‌اند. (پیوست ۱)
۲. کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد به آیات و روایات و انطباق با مباحث علمی بطور مختصر تبیین نموده‌اند. (پیوست ۲)
۳. کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را بطور تطبیقی و مقایسه‌ای تبیین نموده‌اند. (پیوست ۳)
۴. کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد به استدلال‌های عقلی تبیین نموده‌اند. (پیوست ۴)
۵. کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد به نهج‌البلاغه مولا علی (ع) تبیین نموده‌اند. (پیوست ۵)
۶. کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با رویکرد ادبی تبیین نموده‌اند. (پیوست ۶)
۷. کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با رویکرد اخلاقی تبیین نموده‌اند. (پیوست ۷)

از آنجایی که دغدغه اصلی محقق در حوزه ادبیات تحقیق^۱ بر این امر استوار بود که اصولاً اساس یک تحقیق علمی مبتنی بر فراهم سازی هر گونه آگاهی در حوزه موضوع تحقیق است لذا این فصل از اهمیت خاصی برخوردار گردیده و از این روی با در نظر داشتن مفاهیم اصلی^۲ در حوزه تحقیق کار نگارش آغاز شد و با توجه به اینکه قاعدتاً هر تحقیق و پژوهش علمی که صورت می گیرد بر پایه ها، ارکان و نتایج مطالعه های پیشین استوار است لذا این موضوع از نظر مفعول نماند و از این رو کلیه آثار حول محورهای هفت گانه ذیل دسته بندی گردید و سپس بررسی کمی و آماری به لحاظ پرداختن به موضوع از نظر حجم مدنظر قرار گرفت و در مرحله نهایی به تحلیل^۳ محتوایی هر یک از آنها پرداخته شد. (چگونگی دسته بندی و عناوین کتابها در پیوست های ۱ الی ۷ مشخص گردیده است)

تحلیل کتابهای مدیریت اسلامی

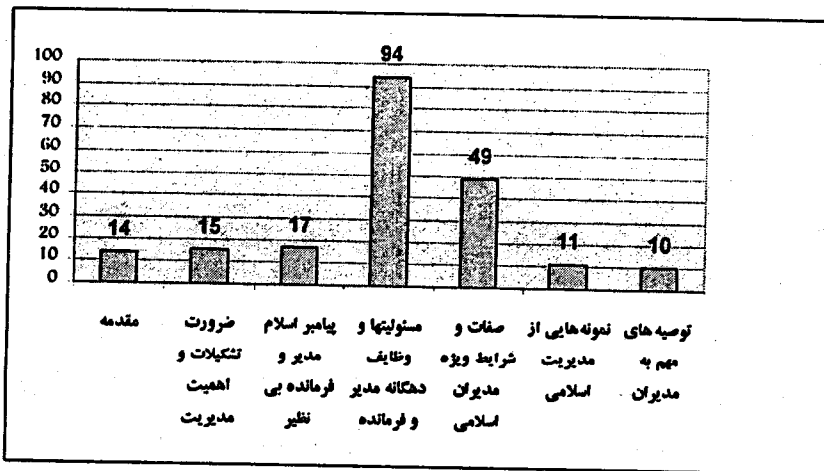
۱- نمونه هایی از تحلیل کتابهای مدیریت اسلامی با استناد به آیات و روایات

الف) کتاب مدیریت و فرمانداری در اسلام تألیف آقای ناصر مکارم شیرازی: ابتدا فراوانی و درصد مطالب مطروحه در کتاب را ذکر نموده و سپس به تحلیل آنها می پردازیم.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
مقدمه	۱- ۱۴	۱۴	۶/۶
ضرورت تشکیلات و اهمیت مدیریت	۵- ۲۹	۱۵	۷/۱۴
پیامبر اسلام مدیر و فرمانده بی نظیر	۳۰- ۴۶	۱۷	۸/۰۹
مسئولیت ها و وظایف دهگانه مدیر و فرمانده	۴۷- ۱۴۰	۹۴	۴۴/۷۶
صفات و شرایط ویژه مدیران اسلامی	۱۴۱- ۱۸۹	۴۹	۲۳/۳۶
نمونه هایی از مدیریت اسلامی	۱۹۰- ۲۰۰	۱۱	۵/۲۳
توصیه های مهم به مدیران	۲۰۱- ۲۱۰	۱۰	۴/۷۶

نمونه تحلیل کتاب مدیریت و فرماندهی در اسلام، ناصر مکارم شیرازی

- 1 . Reserch literature
- 2 . Original concepts
- 3 . content Analysis

این کتاب در هفت فصل گرد آمده است. نویسنده در فصل اول با عنوان ضرورت تشکیلات و اهمیت مدیریت بر این باور است که مدیریت یک نوع ایدئولوژی است یعنی یک نوع از بایدهاست و بین ایدئولوژی و جهان‌بینی ارتباط وجود دارد و از آنجا که ایدئولوژی اسلامی است یعنی مدیریت و فرماندهی اسلامی است قهرآ جهان‌بینی هم باید اسلامی باشد و نویسنده چنین نتیجه می‌گیرد که کل عالم یک سازمان واحد و یک اداره کل است که خداوند هم فرمانده کل آن می‌باشد و نظم موجود در عالم آفرینش را دلالت بر مدیریت و مدیریت بی‌نظیر خداوند در پهنه عالم هستی بر می‌شمارد. نویسنده بعد از غور در سیر آفاقی به سیر انفسی پرداخته و با عنوان نمودن این که وجود هر انسان یک نظام تشکیلاتی است معتقد است این نظام دارای اجزایی است و اگر تمام ابزار و وسایل لازم برای انجام یک کار را به منزله جسم فرض کنیم مدیریت صحیح به منزله روح آن است و با جدا شدن این روح چیزی جز لاشه گندیده‌ای باقی نخواهد ماند. تشبیه نقش فرمانده و مدیر در جامعه به رشته و نخ گردن‌بند با استناد به فرمایش حضرت علی (ع) از جمله دیگر استشادات نویسنده در این فراز می‌باشد. نویسنده اهداف مدیریت اسلامی را جدای از حکومت اسلامی نمی‌داند بلکه بر این باور است که حکومت اسلامی برای چهار هدف عمده طراحی شده است: (مکارم شیراز، ص ۲۱)

- آگاهی بخشیدن به انسانها
- تربیت معنوی و احیای ارزشهای اخلاقی
- اقامه قسط و عدل به صورت خودجوش و برخاسته از متن جامعه
- آزادی انسانها از زنجیر اسارت

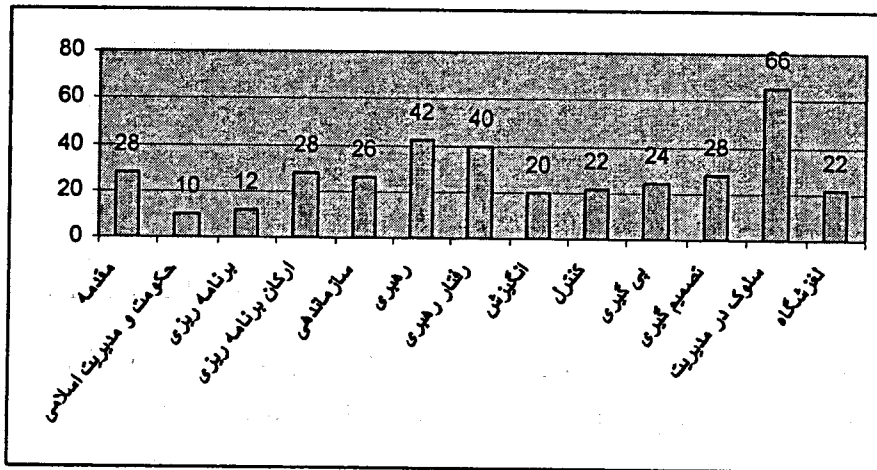
ب) کتاب مدیریت اسلامی تألیف آقای حسن نبوی:

این کتاب در دوازده فصل ارائه شده و نویسنده در فصل نخست با عنوان حکومت و مدیریت اسلامی که ۳۶ صفحه از مطالب کتاب را به خود اختصاص داده است، در چند سطر به صورت کلی و مجمل به بیان تشکیل حکومت از نظر اسلام، حکومت و عدالت، رابطه حکومت و مدیریت، لزوم آگاهی از مدیریت اسلامی و تعریف مدیریت پرداخته است.

تعریف مختار نویسنده در حوزه مدیریت عبارت است از: مدیریت هنر و علم به کارگیری صحیح افراد و امکانات در جهت وصول اهداف سازمانی است به نحوی که با موازین شرع مغایرت نداشته باشد. (ص ۳۵)

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
مقدمه	۱ - ۲۸	۲۸	۷/۶۰
حکومت و مدیریت اسلامی	۲۹ - ۳۸	۱۰	۲/۷۱
برنامه‌ریزی	۳۹ - ۵۰	۱۲	۳/۲۶
ارکان برنامه‌ریزی	۵۱ - ۷۸	۲۸	۷/۶۰
سازماندهی	۷۹ - ۱۰۴	۲۶	۷/۰۶
رهبری	۱۰۵ - ۱۴۶	۴۲	۱۱/۴۱
رفتار رهبری	۱۴۷ - ۱۸۶	۴۰	۱۰/۸۶
انگیزش	۱۸۷ - ۲۰۶	۲۰	۵/۴۳
کنترل	۲۰۷ - ۲۲۸	۲۲	۵/۹۷
پی‌گیری	۲۲۹ - ۲۵۲	۲۴	۶/۵۲
تصمیم‌گیری	۲۵۳ - ۲۸۰	۲۸	۷/۶۰
سلوک در مدیریت	۲۸۱ - ۳۴۶	۶۶	۱۷/۹۳
لغزشگاه	۳۴۷ - ۳۶۸	۲۲	۵/۶۷

کتاب مدیریت اسلامی، نبوی

ج) تحلیل کتاب نگرشی بر مدیریت اسلامی؛ تألیف آقای سیدرضا تقوی دامغانی این کتاب مرکب از دوازده بخش است. نویسنده در سرآغاز کتاب تعاریف متعددی را از مدیریت به نقل از دیگران ذکر نموده، لیکن از تعریف مختار خویش غفلت ورزیده و تعاریف را با نقل مطالب دیگران به پایان رسانده است. به ویژه آنکه مدعای نویسنده مدیریت اسلامی است لیکن با تعریفی از مدیریت به مفهوم غربی آن به مباحث خاتمه می دهد. در بخش نخست با عنوان اندیشه مدیریت^۱ نویسنده به بیان فرازهایی در چند سطر از اندیشه های افلاطون، ارسطو، فارابی، ابن خلدون، اخوان الصفا، ابوعلی سینا، خواجه نظام الملک طوسی، نظامی عروضی، سعدی شیرازی و مولوی پرداخته است. بخش دوم کتاب با عنوان مدیریت چیست؟ به توصیف مدیریت پرداخته و متأسفانه نویسنده تعریفی جامع و مانع که شرط آغازین ورود به بحث است ارائه ننموده است و تنها با استناد به برخی روایات اظهار نموده است که مدیریت امانت است، مدیریت تکلف است نه حق، مدیریت خدمت است نه حکومت، مدیریت بیشتر هدایت است تا حکومت.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
پیشگفتار	۱-۲۲	۲۲	۷/۹۴
اندیشه مدیریت	۲۳-۳۴	۱۲	۴/۳۳
مدیریت چیست	۳۵-۴۴	۱۰	۳/۶۱
ضرورت مدیریت	۴۵-۵۶	۱۲	۴/۳۳
نقش مدیریت	۵۷-۶۴	۸	۲/۸۸
چهارچوبهای مدیریت	۶۵-۷۸	۱۴	۵/۰۵
ارکان مدیریت	۷۹-۱۱۶	۳۸	۱۳/۷۱
ابزار مدیریت	۱۱۷-۱۲۶	۱۰	۳/۶۱
معیارهای شایستگی در مدیریت اسلامی	۱۲۷-۱۳۶	۱۰	۳/۶۱
ویژگیهای مدیر	۱۳۷-۱۵۷	۲۲	۷/۹۴
عوامل موفقیت مدیر	۱۵۹-۱۸۲	۲۴	۸/۶۶
اخلاق مدیریت	۱۸۳-۲۱۶	۳۴	۱۲/۲۷
شنون مدیریت	۲۱۷-۲۳۰	۱۴	۵/۰۵
آفات مدیریت	۲۳۱-۲۷۷	۴۷	۱۶/۹۶

کتاب نگرش بر مدیریت اسلامی، سیدرضا تقوی دامغانی

۲ - نمونه‌هایی از تحلیل کتابهای مدیریت اسلامی مستند به آیات و روایات و انطباق با مباحث علمی

الف. کتاب «مدیریت اسلامی»؛ تألیف آقای سید علی اکبر افجه‌ای

در این فراز به تحلیل سه کتاب از منابعی که با رویکرد انطباق با مباحث علمی مباحث مدیریت اسلامی را تبیین نموده‌اند پرداخته‌ایم. نخستین منبع از منابع مورد بحث، کتاب مدیریت اسلامی آقای سیدعلی اکبر افجه‌ای است که ابتدا فراوانی و درصد مطالب مطروحه را ذکر نموده و سپس به تحلیل آن پرداخته‌ایم. کتاب مورد بحث بعدی مدیران جامعه اسلامی آقای علیرضا علی‌آبادی و کتاب بعدی مباحثی از مدیریت اسلامی آقای عبدالله جاسبی است.

این کتاب مرکب از ۴ بخش با عنوان مبانی مدیریت^۱، مبانی مدیریت منابع انسانی^۲، مبانی مدیریت تولید^۳ و نتیجه‌گیری می‌باشد. بخش اول کتاب با عنوان مبانی مدیریت

1 . management basis

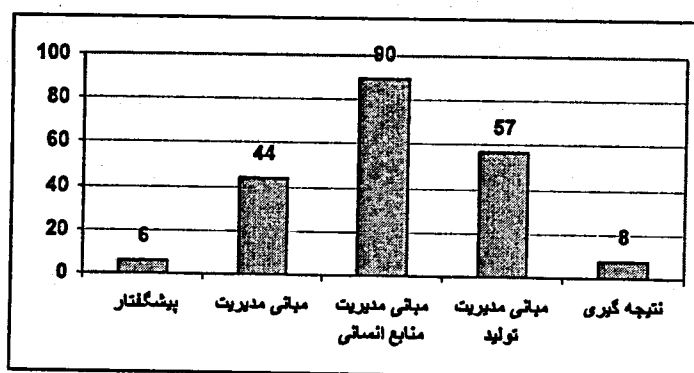
2 . Human Resurce

3 . Generation management

مرکب از شش فصل می‌باشد. نویسنده در فصل اول با عنوان مکتب^۱ و علم^۲ به تبیین تفاوت مکتب و علم می‌پردازد.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
پیشگفتار	۱-۶	۶	۲/۹۲
مبانی مدیریت	۷-۵۰	۴۴	۲۱/۴۸
مبانی مدیریت منابع انسانی	۵۱-۱۴۰	۹۰	۴۳/۹۰
مبانی مدیریت تولید	۱۴۱-۱۹۷	۵۷	۲۷/۸۰
نتیجه‌گیری	۱۹۸-۲۰۵	۸	۳/۹۰

کتاب مدیریت اسلامی، سیدعلی اکبر افجه‌ای

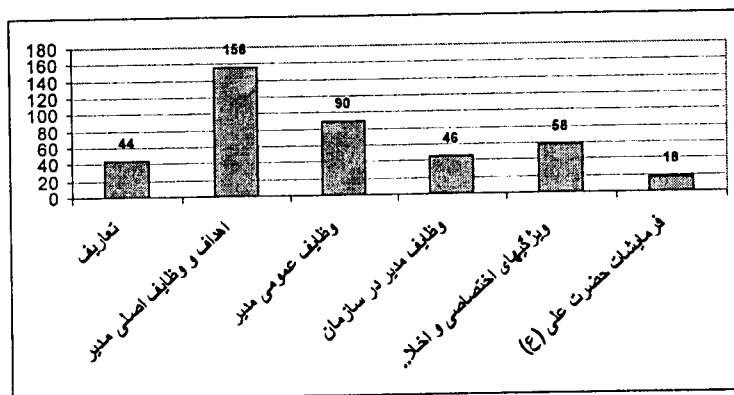

ب) کتاب «مدیران جامعه اسلامی»، تألیف آقای علیرضا آبادی

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
تعاریف	۱-۴۴	۴۴	۱۰/۷۸
اهداف و وظایف اصلی مدیر	۴۵-۲۰۰	۱۵۶	۳۸/۳۳
وظایف عمومی مدیر	۲۰۱-۲۹۰	۹۰	۲۲/۰۵
وظایف مدیر در سازمان	۲۹۱-۳۳۶	۴۶	۱۱/۲۷
ویژگی‌های اختصاصی و اخلاقی مدیر	۳۳۷-۳۹۴	۵۸	۱۴/۲۱
فرمایشات حضرت علی(ع)	۳۹۵-۴۰۸	۱۵	۳/۶۷

کتاب مدیران جامعه اسلامی، تألیف علیرضا آبادی

1. School
2. Science

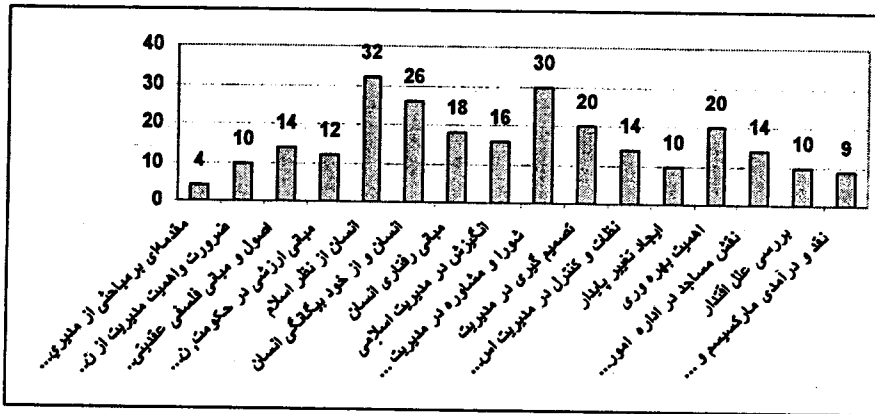
این کتاب مرکب از پنج فصل است. فصل اول به تعاریف^۱ اختصاص یافته است و ۳۲ صفحه از مطالب کتاب را در بر گرفته است. بنا به اظهار مؤلف موضوع اساسی کتاب بحث مدیریت اجتماعی^۲ است.

ج) کتاب «مباحثی از مدیریت اسلامی» تألیف آقای عبدالله جاسبی

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
مقدمه‌ای بر مباحثی از مدیریت اسلامی	۱-۴	۴	۰/۶۱
ضرورت و اهمیت مدیریت از نظر اسلام	۵-۱۴	۱۰	۴/۰۴
اصول و مبانی فلسفی عقیدتی و مدیریت اسلامی	۱۵-۲۸	۱۴	۵/۶۶
مبانی ارزشی در حکومت، نظام تشکیلاتی اسلام	۲۹-۴۰	۱۲	۴/۸۱
انسان از نظر اسلام	۴۱-۶۰	۳۲	۱۲/۹۵
انسان و از خودبیگانگی انسان	۶۱-۸۶	۲۶	۱۰/۵۲
مبانی رفتاری انسان	۸۷-۱۰۴	۱۸	۷/۲۸
انگیزش در مدیریت اسلامی	۱۰۵-۱۲۰	۱۶	۶/۴۷
شورا و مشاوره در مدیریت اسلامی	۱۲۱-۱۵۰	۳۰	۱۲/۱۴
تصمیم‌گیری در مدیریت	۱۵۱-۱۷۰	۲۰	۸/۰۹
نظارت و کنترل در مدیریت اسلامی	۱۷۱-۱۸۴	۱۴	۵/۶۶
ایجاد تغییر پایدار	۱۸۵-۱۹۴	۱۰	۴/۰۴
اهمیت بهره‌وری	۱۹۵-۲۱۴	۲۰	۸/۰۹
نقش مساجد در اداره امور عمومی	۲۱۵-۲۲۸	۱۴	۵/۶۶
بررسی علل اقتدار	۲۲۹-۲۳۸	۱۰	۴/۰۴
نقد و درآمدی بر مارکسیسم و بوروکراسی	۲۳۹-۲۴۷	۹	۳/۲۳

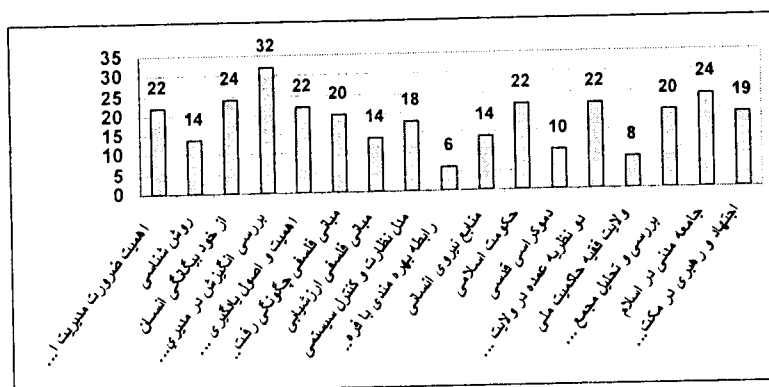
کتاب مباحثی از مدیریت اسلامی، عبدالله جاسبی، جلد اول

- 1 . Definitions
- 2 . social management

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
اهمیت ضرورت مدیریت از نظر اسلام	۱ - ۲۲	۲۲	۷/۰۷
روش‌شناسی	۲۳ - ۳۶	۱۴	۴/۵۰
از خود بیگانگی انسان	۳۷ - ۶۰	۲۴	۷/۷۱
بررسی انگیزش در مدیریت اسلام	۶۱ - ۹۲	۳۲	۱۰/۲۸
اهمیت و اصول یادگیری در اسلام	۹۳ - ۱۱۴	۲۲	۷/۰۷
مبانی فلسفه چگونگی رفتار با افراد خاص	۱۱۵ - ۱۳۴	۲۰	۶/۴۳
مبانی فلسفی ارزشیابی	۱۳۵ - ۱۴۸	۱۴	۴/۵۰
مدل نظارت و کنترل سیستمی	۱۴۹ - ۱۱۶	۱۸	۵/۷۸
رابطه بهره‌وری با فرهنگ و مصالح ملی	۱۶۷ - ۱۷۲	۶	۱/۹۲
منابع نیروی انسانی	۱۷۳ - ۱۸۶	۱۴	۴/۵۰
حکومت انسانی	۱۸۷ - ۲۰۸	۲۲	۷/۰۷
دموکراسی قدسی	۲۰۹ - ۲۱۸	۱۰	۳/۲۱
دو نظریه عمده در ولایت فقیه	۲۱۹ - ۲۴۰	۲۲	۷/۰۷
ولایت فقیه، حاکمیت ملی	۲۴۱ - ۲۴۸	۸	۲/۵۷
بررسی و تحلیل مجمع تشخیص مصلحت	۲۴۹ - ۲۶۸	۲۰	۶/۴۳
جامعه مدنی در اسلام	۲۶۹ - ۲۹۲	۲۴	۷/۷۱
اجتهاد و رهبری در مکتب اهل سنت	۲۹۳ - ۳۱۱	۱۹	۶/۱۰

کتاب مباحثی از مدیریت اسلامی، عبدالله جاسبی، جلد دوم

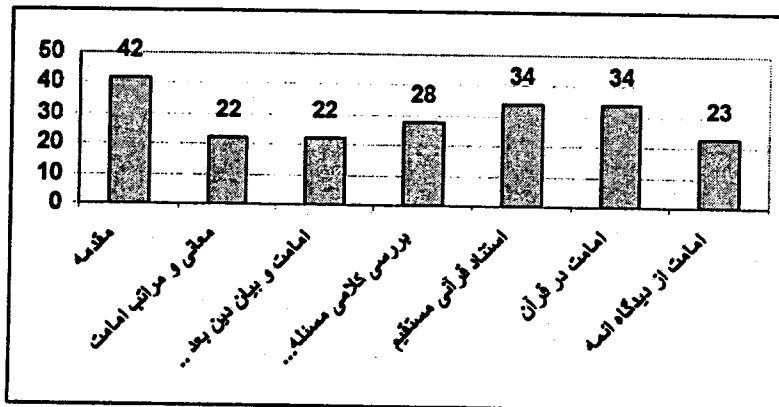
۳. نمونه‌هایی از تحلیل کتابهای مدیریت اسلامی با استناد به استدلال‌های عقلی.

الف: کتاب امامت و رهبری؛ تألیف استاد شهید مطهری

نویسنده بعد از مقدمه‌ای نسبتاً طولانی که گزیده‌ای از مطالب پراکنده است به بحث اصلی می‌پردازد. مقدمه مزبور را شورای نظارت بر نشر آثار استاد از مقدمه کتاب خلافت و ولایت استاد با حذف برخی قسمتهای آن به مباحثی از جمله امامت و منطق دیالکتیک، امامت و حفظ دین، امامت و رهبری، فوق راهنمایی و رهبری امامت ائمه اطهار(ع)، و امامت، اختصاص یافته است. در این کتاب به موضوع معانی و مراتب امامت اشاره و نویسنده به معنی و مفهوم اختصاص امام می‌پردازد.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
مقدمه	۱ - ۴۲	۴۲	۲۰/۵۰
معانی و مراتب امامت	۴۳ - ۶۴	۲۲	۱۰/۷۴
امامت و بیان دین بعد از پیامبر	۶۵ - ۸۶	۲۲	۱۰/۷۴
بررسی کلامی مسئله امامت	۸۷ - ۱۱۴	۲۸	۱۳/۶۵
استناد قرآنی مستقیم	۱۱۵ - ۱۴۸	۳۴	۱۶/۵۸
امامت در قرآن	۱۴۹ - ۱۸۲	۳۴	۱۶/۵۸
امامت از دیدگاه ائمه	۱۸۳ - ۲۰۵	۲۳	۱۱/۲۱

کتاب امامت و رهبری؛ مرتضی مطهری

ب) کتاب «پیش‌نیازهای مدیریت اسلامی»؛ تألیف آقای محمدتقی مصباح یزدی

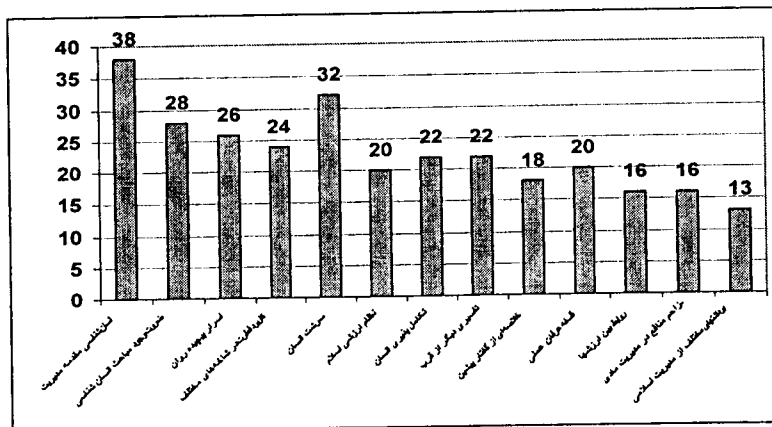
این کتاب در سیزده بخش تدوین گردیده است. این مجموعه حاصل درسهای نویسنده در دانشکده مدیریت دانشگاه تهران می‌باشد. نویسنده به مباحثی از جمله انسان‌شناسی، مقدمه مدیریت و سایر علوم انسانی، ارتباط انسان‌شناسی با مدیریت، راه‌ترویج ارزشهای اخلاقی، انسان‌شناسی و فلسفه اخلاق، دانشمند دینی و تحقیق عمیق در علوم اسلامی، انسان‌شناسی، پیش‌نیازی ویژه برای مدیریت و اسلام و ارزشهای برتر در مدیریت اقتصادی پرداخته است.

سپس ترتیب منطقی بحث مدیریت را از انسان‌شناسی می‌داند و معتقد است که مدیریت متضمن توصیه به رفتارهای خاص انسانی است که در قالب بایدها و نبایدها و ارزشها مطرح می‌شوند.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
انسان‌شناسی مقدمه مدیریت	۱-۳۸	۳۸	۱۲/۸۸
ضرورت وجود مباحث انسان‌شناسی	۳۹-۶۶	۲۸	۹/۴۹
اسرار پیچیده روان	۶۷-۹۲	۲۶	۸/۸۱
کاربرد فطرت در شاخه‌های مختلف	۹۳-۱۱۶	۲۴	۸/۱۳
سرشت انسان	۱۱۷-۱۴۸	۳۲	۱۰/۸۴
نظام ارزشی اسلام	۱۴۹-۱۶۸	۲۰	۶/۷۷
تکامل‌پذیری انسان	۱۶۹-۱۹۰	۲۲	۷/۴۵
تفسیری دیگر از قرب	۱۹۱-۲۱۲	۲۲	۷/۴۵
خلاصه‌ای از گفتار پیشین	۲۱۳-۲۳۰	۱۸	۶/۱۰

۶/۷۷	۲۰	۲۳۱ - ۲۵۰	فلسفه عرفان عملی
۵/۴۲	۱۶	۲۵۱ - ۲۲۶	روابط بین ارزشها
۵/۴۲	۱۶	۲۶۷ - ۲۸۲	توازن منافع در مدیریت مادی
۴/۴۰	۱۳	۲۸۳ - ۲۹۵	برداشتهای مختلف از مدیریت اسلامی

کتاب پیش نیازهای مدیریت اسلامی، محمدتقی مصباح

۴. نمونه تحلیل کتابهای مدیریت اسلامی با رویکرد تطبیقی^۱

در این مبحث به ذکر یک نمونه بسنده می‌نمایم. کتاب در مدیریت علمی و مکتبی از دیدگاه اسلام؛ تألیف آقای عباس اختری.

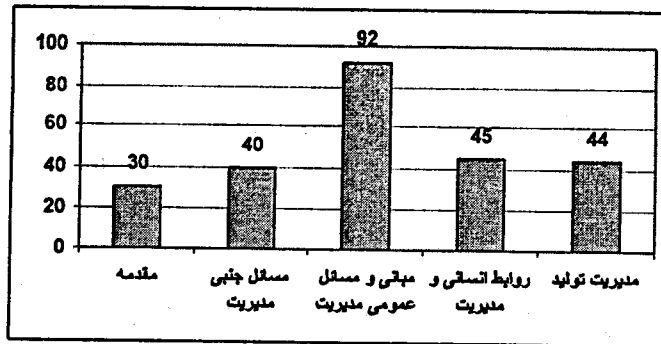
فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
مقدمه	۱ - ۳۱	۳۰	۱۲٪
مسائل جنبی مدیریت	۳۱ - ۷۰	۴۰	۱۶٪
مبانی و مسائل عمومی مدیریت	۷۱ - ۱۶۲	۹۲	۳۶/۶٪
روابط انسانی و مدیریت	۱۶۳ - ۲۰۶	۴۵	۱۸٪
مدیریت تولید	۲۰۷ - ۲۵۰	۴۴	۱۷/۴٪

کتاب مدیریت علمی و مکتبی از دیدگاه اسلام، تألیف عباس اختری

این کتاب مرکب از دو فصل می‌باشد. فصل نخست با عنوان مسائل جنبی مدیریت به مسائل از جمله مدیریت چیست؟ مدیریت و رشد، دسته‌بندی کلی مکاتب مدیریت،

1 . Comprative approach

چیستی و مدیریت اسلامی، مدیریت علمی و مکتبی، دوگونی مباحث مدیریت، توهم جدایی علم از مکتب، روابط مدیریت با روانشناسی و جامعه شناسی، تجربیات تاریخی و مدیریت پرداخته است. فصل دوم با عنوان ترتیب مباحث مدیریت به سه بخش مبانی و مسائل عمومی مدیریت، روابط انسانی و مدیریت و بالاخره مدیریت تولید تقسیم شده است.

۵. نمونه‌هایی از تحلیل کتابهای مدیریت اسلامی مستند به نهج‌البلاغه

الف) تحلیل کتاب «تحلیلی از مدیریت اسلامی در پنجسال رهبری امام علی(ع)»؛

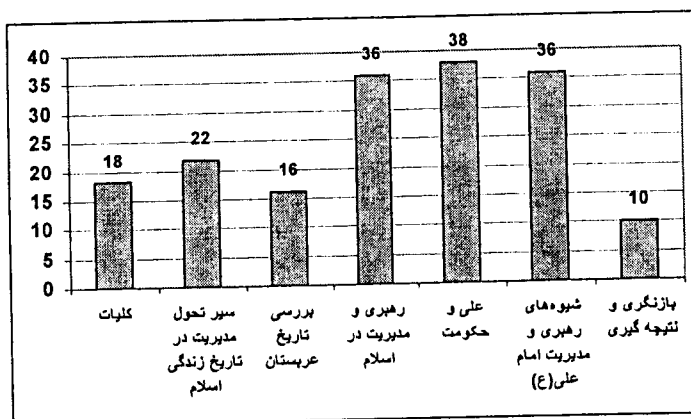
تألیف آقای غلامرضا اشرف سمنانی

این کتاب مرکب از شش فصل می‌باشد. نویسنده در فصل نخست به رسم معهود آثار و پژوهشهای تطبیقی^۱ عمل نموده و از علائق خویش و همچنین نیاز جامعه سخن رانده و بر علت انتخاب موضوع بدین سبب تأکید و روش تحقیق خویش را بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای ذکر نموده است. فصل دوم کتاب با عنوان سیر تحول مدیریت در تاریخ زندگی انسان در سه بخش با عنوان‌های: بخش اول؛ رهبری و مدیریت در جوامع باستانی، بخش دوم؛ جنبش مدیریت علمی و بخش سوم؛ با عنوان مکاتب و تئوریهای مدیریت تنظیم نموده است. نویسنده در بخش نخست به مقوله پیدایش سازمانهای اجتماعی و اداری در یونان قدیم، مدیریت عمومی در عصر قدیم، امور اداری در چین باستان، اداره امور عمومی در روم باستان، اداره امور دولتی در ایران باستان اشاراتی به اجمال نموده است. بخش دوم کتاب با عنوان جنبش مدیریت علمی به تیئوریسم اشاره می‌نماید. بخش

سوم کتاب به بیان مکاتب و تئوریهای مدیریت اختصاص یافته است و از مکاتب تئوری کلاسیک، مکتب روابط انسانی، تئوری تصمیم‌گیری، تئوری سیستم، مکتب انسان‌گرایان، تئوری XY نظریه آبراهام مازلو، شبکه مدیریت بلیک و موتن و نظریه آرجریس یاد می‌کند. فصل سوم کتاب به بررسی تاریخی عربستان اختصاص یافته است که در دو بخش، بخش اول با عنوان اوضاع عربستان قبل از ظهور اسلام و بخش دوم با عنوان اوضاع عربستان بعد از ظهور اسلام به بررسی پرداخته است.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
کلیات	۱- ۱۸	۱۸	۱۰/۸۰
سیر تحول مدیریت در تاریخ زندگی اسلام	۱۹- ۴۰	۲۲	۱۱/۹۳
بررسی تاریخ عربستان	۴۱- ۵۶	۱۶	۹/۰۹
رهبری و مدیریت در اسلام	۹۲- ۵۷	۳۶	۲۰/۴۵
علی و حکومت	۹۳- ۱۳۰	۳۸	۲۱/۶۰
شیوه‌های رهبری و مدیریت امام علی(ع)	۱۳۱- ۱۶۶	۳۶	۲۰/۴۵
بازنگری و نتیجه‌گیری	۱۶۷- ۱۷۶	۱۰	۰/۶۸

کتاب تحلیلی از مدیریت اسلامی در پنج سال رهبری امام علی(ع)؛ اشرف سمنانی

ب: تحلیل کتاب «منشور مدیریت»؛ تألیف آقای سیدمحمد مقیمی

این کتاب از یک مقدمه کوتاه و بخش ویژگیهای عام مدیریت^۱ و بررسی تطبیقی

1. General attributions of management

اصول مدیریت به طور کلی گردآمده است. نویسنده در آغاز بحث به ویژگیهای عام مدیران اشاره و از تقوی و پرهیزگاری، شایستگی و توانایی، تسلط بر هوای نفس، حسن سابقه، امانتداری، مهربانی با زیردستان، میانه رو و معتدل، سعه صدر، وفای به عهد، احتیاط و دوراندیشی و پرهیز از خودپسندی نام می‌برد. نویسنده در این فرازاها به عباراتی از نهج‌البلاغه حضرت امیر اشاره نموده و بر لزوم پای بندی مدیران به این اصول تأکید می‌نماید. یکی از اصولی که در آغاز نویسنده بدان اشاره دارد، اصل توکل و اعتقاد به خداست. وی بر این باور است که (ص ۹) که: «... در اغلب اوقات تصمیم گیرنده^۱ در راه اخذ تصمیم به مدد و کمک و نقطه اتکایی نیاز دارد تا بدون بیم و هراس کار انتخاب را انجام دهد و توکل این نقطه اتکا و قوت قلب را برای وی فراهم می‌آورد...» نویسنده سپس به اصل سلسله مراتب اشاره می‌نماید. دیدگاه ماکس وبر و هنری فایول را در خصوص اصل سلسله مراتب تشریح نموده و آنگاه به تطبیق با نظر امیرمومنان(ع) پرداخته است و با استناد به فرمایش مولا چنین می‌نویسد: (مقیمی، ۸۰، ص ۹) «...در دیدگاه امام علی(ع) حاکمیت مطلق از آن خداوند است و طبیعت در ید قدرت لایزال او قرار دارد و حاکم اسلامی از جانب او مأموریت دارد تا احکام و دستورات او را پیاده نماید...» در خصوص نگرش سیستمی، نویسنده نخست سیستم^۲ را چنین تعریف می‌کند (ص ۱۴) «...سیستم عبارت است از مجموعه‌ای از اجزاء بهم پیوسته که این اجزا با یکدیگر تعامل دارند و برای رسیدن به یک هدف مشترک تلاش می‌کنند.» در منظر امام علی(ع) جامعه به عنوان یک سیستم تلقی می‌گردد که متشکل از قسمتهای مختلف است و هر یک نیازهایی دارند که باید برای تأمین نیازهای خویش با سایر دسته‌ها تعامل داشته باشند. نویسنده از منظر امام به سپاهیان، خراجگزاران (مالیات دهندگان)، داوران و قضات، دبیران، بازرگانان و پیشه‌وران، درویشان و فروماندگان اشاره می‌کند. در بخش روش معرفت‌پذیری اجتماعی، نویسنده معرفت‌پذیری را ناشی از الگو قرار دادن رفتارهای دیگران قرار می‌دهد و با استناد به فرمایش حضرت و انطباق با نظریه باندورا چنین می‌نویسد: (ص ۲۰)

«... در سفارش امام علی(ع) الگوگیری از پیامبر اسلام (ص) فرایض قرآن، اطاعت و

1 . Disicion maker

2 . System

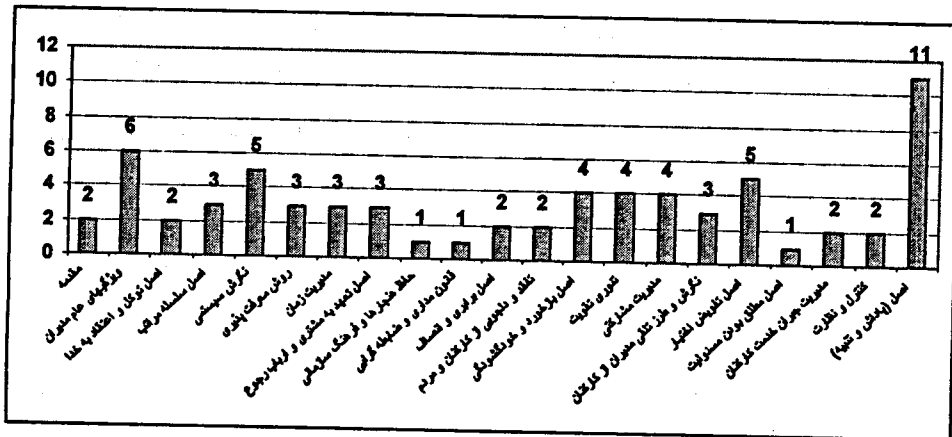
پیروی از آنچه که امام علی(ع) به کار بسته است و سنت‌های نیکویی که فرمانروایان قبلی بنا نهاده‌اند توصیه گردیده است...»

نویسنده با اعتقاد به این که مهمترین شأن پیامبر گرامی اسلام و ائمه معصومین(ع) برای بشریت الگو بودن آنهاست، می‌نویسد: (ص ۲۱)

«...در حقیقت امام منشور مدیریت خود را به تمامی مدیران سفارش می‌کند و از آنها می‌خواهد که آن را در مدیریت خود سرلوحه قرار دهند...» نویسنده بحث بعدی خویش را به مقوله مدیریت زمان اختصاص داده است و اساس آن را بر مبنای استفاده موثر از زمان قرار داده است و به فرایند ۵ مرحله‌ای مدیریت زمان چنین اشاره می‌کند: (ص ۲۲) «۱...- لیست کردن اهداف ۲- درجه‌بندی اهداف مطابق اهمیت آنها ۳- فهرست نمودن فعالیت‌های ضروری برای رسیدن به هر یک از اهداف ۴- برای هر هدف مشخص کنید که کدامیک از فعالیت‌های مورد نیاز برای رسیدن به آن هدف دارای اولویت بیشتر است ۵- برنامه‌ریزی فعالیت‌ها مطابق اولویت‌های تعیین شده...» نویسنده با چنین رویکردی به تبیین دیدگاه امام علی(ع) می‌پردازد و بیان می‌دارد (ص ۲۳) «از دیدگاه امام علی در درجه‌بندی فعالیت‌ها، اولویت اول را به عبادت خداوند اختصاص می‌دهد. امام(ع) تصریح می‌فرماید که عبادت صرفاً نماز خواندن و امثال آن نیست، بلکه هر گاه کاری در جهت رضای حق تعالی انجام شود، نوعی عبادت است هر چند که یک فرد باید وقتی را برای نیایش و فرایض دینی اختصاص دهد و به راز و نیاز با خدا پردازد...» نویسنده در همین فراز با توجه به اصل ۹۰-۱۰ که در مدیریت مطرح است که بیشتر مدیران ۹۰٪ نتایج خود را تنها در ۱۰٪ زمان اختصاصی خود به وجود می‌آورند و کسانی که زمانشان خوب استفاده می‌کنند مطمئن هستند که در این ۱۰٪ حیاتی‌ترین اولویت‌ها را به کار گیرند، از همین روی به تطبیق نظر امام(ع) پرداخته است.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
مقدمه	۱-۲	۲	۳/۸۵
ویژگیهای عام مدیران	۳-۸	۶	۸/۵۷
اصل توکل و اعتقاد به خدا	۹-۱۰	۲	۲/۸۵
اصل سلسله مراتب	۱۱-۱۳	۳	۴/۲۸
نگرش سیستمی	۱۴-۱۸	۵	۷/۱۴
روش معرفت‌پذیری	۱۹-۲۱	۳	۴/۲۸
مدیریت زمان	۲۲-۲۴	۳	۴/۲۸
اصل تعهد به مشتری و ارباب رجوع	۲۵-۲۷	۳	۴/۲۸
حفظ هنجارها و فرهنگ سازمانی	۲۸	۱	۱/۴۲
قانون مداری و ضابطه گرایی	۲۹	۱	۱/۴۲
اصل برابری و انصاف	۳۰-۳۱	۲	۲/۸۵
تفقد و دلجویی از کارکنان و مردم	۳۲-۳۳	۲	۲/۸۵
اصل باز خورد و خودگشودگی	۳۴-۳۷	۴	۵/۷۱
تنوری تقویت	۳۸-۴۱	۴	۵/۷۱
مدیریت مشارکتی	۴۲-۴۵	۴	۵/۷۱
نگرش و طرز تلقی مدیران از کارکنان	۴۶-۴۸	۳	۴/۲۸
اصل تفویض اختیار	۴۹-۵۳	۵	۷/۱۴
اصل مطلق بودن مسئولیت	۵۴	۱	۱/۴۲
مدیریت جبران خدمت کارکنان	۵۵-۵۶	۲	۲/۸۵
کنترل و نظارت	۵۷-۵۸	۲	۲/۸۵
اصل (پاداش و تنبیه)	۵۹-۷۰	۱۱	۱۵/۸۳

کتاب «منشور مدیریت»؛ سید محمد مقیمی

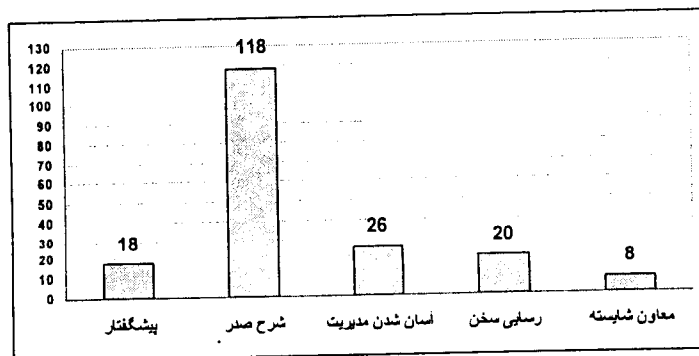

۶. نمونه‌ای از کتابهای مدیریت اسلامی با رویکرد اخلاقی

الف: کتاب «اخلاق مدیریت در اسلام»: تألیف آقای محمد ری شهری
این کتاب مرکب از یک پیشگفتار و ۴ بخش با عناوین ذیل می‌باشد: شرح صدر، آسان شدن مدیریت، رسایی سخن، معاون شایسته، پرداخته است.

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
پیشگفتار	۱ - ۱۸	۱۸	۹/۴۷
شرح صدر	۱۹ - ۱۳۶	۱۱۸	۶۲/۱۰
آسان شدن مدیریت	۱۳۷ - ۱۶۲	۲۶	۱۳/۶۸
رسایی سخن	۱۶۳ - ۱۸۲	۲۰	۱۰/۵۴
معاون شایسته	۱۸۳ - ۱۹۰	۸	۴/۲

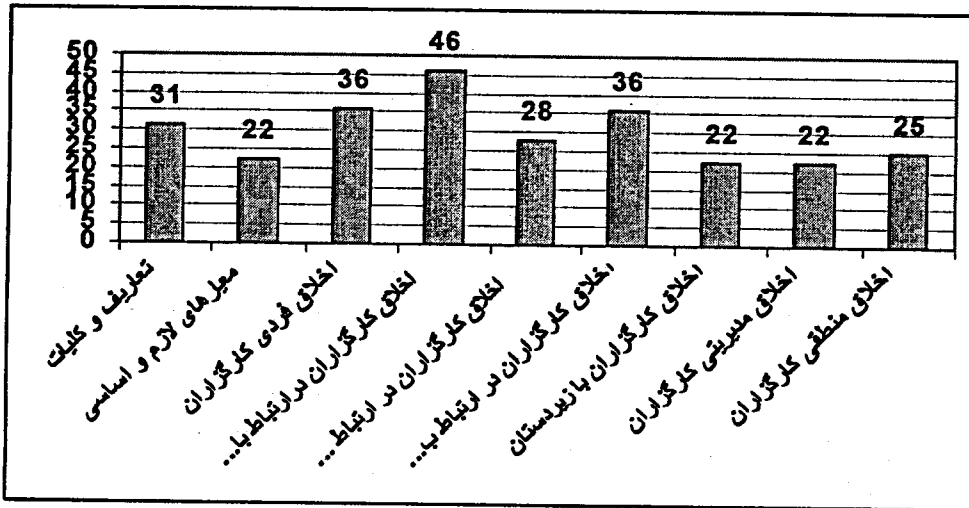
کتاب اخلاق مدیریت در اسلام، ری شهری

ب: تحلیل «کتاب اخلاق کارگزاران حکومت از دیدگاه اسلام»: تألیف سید محمد رضا تاج‌الدینی

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
تعاریف و کلیات	۱ - ۳۱	۳۱	۱۱/۵۸
معیارهای لازم و اساسی	۳۲ - ۵۳	۲۲	۸/۲۰
اخلاق فردی کارگزاران	۵۴ - ۸۹	۳۶	۱۳/۴۳
اخلاق کارگزاران در ارتباط با مردم	۹۰ - ۱۲۵	۴۶	۱۷/۱۸
اخلاق کارگزاران در ارتباط با مافوق	۱۳۶ - ۱۶۳	۲۸	۱۰/۴۴
اخلاق کارگزاران در ارتباط با یکدیگر	۱۶۴ - ۹۹	۳۶	۱۳/۴۳
اخلاق کارگزاران با زیردستان	۲۰۰ - ۲۲۱	۲۲	۸/۲۰
اخلاق مدیریتی کارگزاران	۲۲۲ - ۲۴۳	۲۲	۸/۲۰
اخلاق مدیریتی کارگزاران	۲۴۴ - ۲۶۸	۲۵	۹/۳۴

کتاب اخلاق کارگزاران حکومت از دیدگاه اسلام؛ تاج‌الدینی

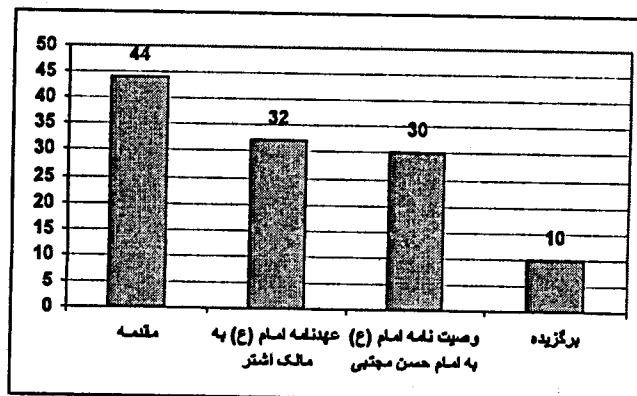
۷. نمونه از کتابهای مدیریت اسلامی با رویکرد ادبی

در این بخش به ذکر تحلیل یک نمونه از کتابهای موجود بسنده می‌نمایم.

تحلیل کتاب «علی و آیین رهبری»؛ تألیف آقای مهدی ماحوزی

فهرست	صفحه	فراوانی	درصد
مقدمه	۱ - ۴۴	۴۴	۲۷/۹۳
عهدنامه امام (ع) به مالک اشتر	۴۵ - ۷۶	۳۲	۲۵/۵۸
وصیت نامه امام (ع) به امام حسن مجتبی	۷۷ - ۱۰۶	۳۰	۲۵/۸۶
برگزیده	۱۰۷ - ۱۱۶	۱۰	۸/۶۳

کتاب علی و آیین رهبری، ماحوزی

نتیجه‌گیری

همان گونه که از جدول Total مشخص می‌گردد در موضوع برنامه‌ریزی کتاب مدیریت و فرماندی با ۱٪ و کتاب پیش‌درآمدی بر اصول و مبانی مدیریت با ۱۱/۸۲٪ به ترتیب کمترین و بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

در موضوع سازماندهی کتاب اصول و متون مدیریت در اسلام کمترین فراوانی با ۲/۲۱٪ و کتاب پیش‌درآمدی بر اصول و مبانی مدیریت با ۷/۲۸٪ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

در موضوع تصمیم‌گیری کتاب نگرشی بر مدیریت اسلامی با ۲/۴۴٪ کمترین فراوانی و کتاب مدیران جامعه اسلامی با ۸/۳۲٪ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

در موضوع هماهنگی کتاب اصول و متون مدیریت در اسلام با ۰/۴٪ کمترین فراوانی و کتاب مدیران جامعه اسلامی با ۶/۳۵٪ بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

تحلیل توصیفی و مقایسه‌ای منابع بررسی شده:

مهورها منتخب مورد بررسی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی
رویکرد محتوای منابع مورد بررسی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی	فراوانی
منابع با رویکرد به آیات و روایات	۱٪	۱۰٪	۴/۴٪	۲٪	۳٪	۳٪	۸٪	۵۴٪
منابع با رویکرد به انطباق با مباحث علمی	۲/۵۲٪	۲/۴۴٪	۱/۸٪	۲/۸۸٪	۱/۸٪	۳/۲۴٪	۷۲٪	۱/۴۴٪
منابع با رویکرد به استدلال عقلی	۳/۲۶٪	۷/۶٪	۰/۲۷٪	۷/۰۶٪	۱/۳۵٪	۵/۹۷٪	۰/۸۱٪	۱/۰۳٪
منابع با رویکرد به نهج البلاغه	۱۱/۸۲٪	۴/۵۴٪	۱/۸۱٪	۷/۲۸٪	۴/۵۴٪	۷/۴۲٪	۱/۸۱٪	۰/۹٪
منابع با رویکرد به تحلیل تاریخی	۹/۱۱٪	۳/۴۴٪	۵/۵۶٪	۲/۲۱٪	۰/۴٪	۵/۵۶٪	۲/۷۸٪	۱/۴۴٪
منابع با رویکرد اخلاقی	۹/۲۱٪	۸/۳۲٪	۴/۹٪	۵/۲۱٪	۶/۳۵٪	۴/۹٪	۷/۳۵٪	۱/۹۸٪

بحث و بررسی

اصولاً مدیریت در نظام اسلامی مبتنی بر جهان بینی الهی است و ریشه در نظام ارزشی اسلام دارد و برای تحقق اهداف و آرمانهای خود در چارچوب موازین اسلام حرکت می‌کند از این رو در ترسیم وظایف سازمانی مدیر و اخلاقیات مدیر مسلمان این مهم نیز در نظر گرفته شده است و از طرفی یکی از ویژگی‌های عمده و تفاوت‌های بارزی

که در بحث مدیریت اسلامی درمقایسه با مدیریتهای سایر مکاتب مشاهده می‌گردد، وظیفه و یا رسالت مدیر مسلمان در قرار دادن سازمان در مسیر هدایت و فلاح و نیل به سعادت است. مدیر در مکتب اسلام تنها به میزان اثربخشی و افزایش کارایی و نهایتاً تحقق شاخص‌های بهره‌وری سازمان نمی‌اندیشد و برای دستیابی به اهداف عقلایی سازمان به هر وسیله‌ای دست نمی‌یازد و از این رو شاخص‌های موفقیت در الگوی ترسیم شده برای یک مدیر مسلمان فراتر از وظایف عمومی مدیریت‌های دیگر مکاتب می‌باشد، فلذا این معنا در ترسیم الگوی مدیریت کارآمد مدنظر قرار گرفته است.

در این بخش به منظور نیل به پاسخهایی منطقی، معقول و منطبق با چارچوب موازین اسلامی و براساس تحقیقات انجام شده در پی پاسخگویی به سوال‌های این تحقیق هستیم. سوالات مزبور به سوال اصلی و سوالات فرعی به شرح ذیل تقسیم می‌شوند:

سوال اصلی

آیا می‌توان با مطالعه و تطبیق مباحث مدیریت در منابع مختلف تدوین شده در طی دو دهه شصت و هفتاد، به یک مدل پیشنهادی مفهومی یا کاربردی در مدیریت اسلامی دست یافت؟

در پاسخ با توجه به مباحث ارائه شده در منابع مورد تحقیق در مدیریت اسلامی با رویکردهای مختلف در اهم وظایف مدیریت اسلامی و همچنین ترسیم ویژگی‌های اخلاقی مدیریت اسلامی با ضرس قاطع می‌توان گفت که مدل مزبور را می‌توان ارائه نمود.

سوال‌های فرعی

الف) در پاسخ به نخستین سوال فرعی تحقیق براساس بررسی‌های انجام شده، یافته‌های محقق در بحث مبانی مدیریت از نظر اسلام به شرح ذیل می‌باشد:

۱. نخستین اصل و مبنای مدیریتی در اسلام ارتقاء و رشد افراد به سوی کمال غایی و هدف نهایی یعنی الله می‌باشد.
۲. با توجه به این که رفتار مدیر برگرفته از اعتقادات اوست، لذا تقید و پای بندی به کتاب خدا و سنت رسول الله و سیره امامان پاک و رعایت حدود الهی در تمامی جوانب و حیطه‌ها باید مدنظر مدیران جامعه اسلامی باشد.

ب) در پاسخ به دومین سوال فرعی ویژگی‌ها و خصوصیات مدیر جامعه برای تحقق سبک مدیریت اسلامی به شرح ذیل می‌باشد:

۱. برخورداری از ایمان
۲. برخورداری از روحیه توکل به خدا
۳. برخورداری از تقوی و پرهیزکاری
۴. برخورداری از نیت خالص لوجه الله
۵. برخورداری از تواضع و فروتنی
۶. برخورداری از شرح صدر و سعه صدر
۷. برخورداری از روحیه مشارطه، مراقبه، محاسبه، معاقبه، معاتبه.
۸. پرهیز از کبر و غرور
۹. پرهیز از روحیه حرص و آز
۱۰. پرهیز از نفاق و ریاکاری

ج) در پاسخ سومین سوال فرعی وظایف مدیر در الگوی مدیریت کارآمد اسلامی به شرح ذیل می‌باشد:

۱. برنامه‌ریزی
۲. تصمیم‌گیری
۳. مشورت
۴. سازماندهی
۵. هماهنگی و کنترل
۶. نظارت
۷. تشویق و تنبیه
۸. انتقاد

د) در پاسخ چهارمین سوال فرعی آفات و آسیب‌هایی که مدیریت اسلامی را خصوصاً تهدید می‌کنند به شرح ذیل می‌باشند:

۱. اشاعه فرهنگ تملق چاپلوسی
۲. حب جاه و مقام داشتن
۳. تبعیض و دوگانگی قائل شدن بین افراد زیرمجموعه
۴. اشاعه فرهنگ نمایی و سخن چینی
۵. تمایل به حرص و طمع
۶. تبدیل فرصتها به تهدیدها
۷. استبداد و خودرأیی
۸. انتقام جویی و کینه‌توزی
۹. خوش‌بینی بیش از حد

۱۰. سوءظن و بدگمانی

۱۱. عدم توجه به تخصصها و سپردن کارهای بزرگ به دست افراد کوچک و ...

کاستی‌ها و خلاءها:

- علیرغم انبوه پژوهش‌های انجام شده در حوزه مدیریت اسلامی، متأسفانه در تعاریف ارائه شده به کلی‌گویی صرف بسنده شده است و هیچ یک از آنها کاربردی نبوده و عموماً از رویکردی ایده‌آلی برخوردار می‌باشد.
- وجود تلقی‌های متفاوت و بعضاً متعارض از مقولات مدیریت اسلامی موجب گردیده که این برداشتها متباین به عنوان موانعی جدی برای تحقق الگوی کارآمد مدیریت اسلامی به شمار آید.
- فقدان نظریات کاربردی و اصول موضوعه و قوانین مصوب در بدیهی‌ترین موضوع‌ها مدیریت اسلامی از جمله مقوله شایسته‌سالاری در بکارگماری نیروی انسانی موجب گردیده، علیرغم گذشت دو دهه از انقلاب اسلامی توانمندی الگوهای مدیریتی اسلام در نزد افکار عمومی دچار شبهه گردد.
- وجود فاصله فاحش به لحاظ خودباوری در کارآمدی یا ناکارآمدی الگوهای مدیریتی اسلام در سطوح مختلف مدیریتهای نظام به ویژه در لایه‌های میانی و عملیاتی.
- ارائه الگوهای متعارض از مدیریت اسلامی موجب مشوه شدن چهره نظام اسلامی و نهایتاً ناکارآمدی به نظر رسیدن حکومت اسلامی است.
- فقدان ارتباط موثر بین مراکز آکادمیک مدیریتی با حوزه‌های علمیه
- عدم پرداخت جدی به موضوع‌ها مختلف مطرح در بحث مدیریت اسلامی از نظر مباحث علمی

پیشنهادها

- با توجه به انبوه منابع نگارش یافته در حوزه مدیریت اسلامی، لزوم انجام فراتحلیل موضوعی توسط اهل فن بر روی کلیه منابع ضروری می‌باشد.

- لزوم تأسیس بانک اطلاعات پژوهشهای حوزه مدیریت اسلامی و پژوهشگران مطرح در این عرصه به صورت ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی.
 - لزوم تأسیس یک وب سایت اینترنتی قدرتمند بین‌المللی در حوزه مدیریت اسلامی.
 - برگزاری همایش بین‌المللی مدیریت علمی - اسلامی
 - برگزاری مسابقه تدوین مبانی مدیریتی اسلامی حداقل به صورت یکساله
 - تأسیس بنیاد بین‌المللی دایره المعارف اصول و مبانی مدیریت اسلامی.
 - فراخوان مقالات تطبیق اسلامی - علمی جهت تدوین دایره المعارف
 - ایجاد ارتباط مستمر و موثر بین دانشکده‌های مدیریت و حوزه‌های علمیه به منظور نیل به تعاریف مشترک و راه‌کارهای مربوطه در حوزه مباحث مدیریت اسلامی
 - انجام پروژه‌های تحقیقاتی در خصوص تبیین جایگاه مبانی مدیریت اسلامی در سازمان‌های امروزی
 - انجام آسیب شناسی، عدم بکارگیری مبانی مدیریت اسلامی در سازمانها.
 - انتشار فصلنامه مستقل پژوهشی مدیریت در اسلام.
 - تأسیس رشته‌های مستقل مدیریت اسلامی با گرایش‌های آموزشی و دولتی در دانشگاهها و مراکز آموزش عالی.
 - تأسیس دوره‌های کوتاه مدت مدیریت اسلامی در مراکز آموزش مدیریت دولتی.
 - تأسیس دوره‌های تطبیقی مدیریت اسلامی علمی در حوزه‌های علمیه.
- محقق براساس مطالعات علمی - تحلیلی خود به چهارچوبهای مختلف مفهومی در حوزه ادبیات مدیریت اسلامی دست یازیده است که می‌تواند چارچوب نظری مناسبی را برای پژوهشگران حوزه مدیریت اسلامی فراهم سازد این مدلها در پیوست‌های شماره ۸، ۹، ۱۰، ۱۱ آمده است.

پیوست اول

- نمونه کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد به آیات و روایات محض تبیین نموده‌اند:
۱. محمدحسین ابراهیمی، مدیریت اسلامی (قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۵).
 ۲. محمدعلی انصاری و همکاران، مدیریت اسلامی (مشهد: نشر محقق، ۱۳۷۸).
 ۳. محمدحسین بهشتی، مدیریت اسلامی (تهران: سازمان امور اداری و استخدامی، ۱۳۶۴).
 ۴. سیدرضا تقوی دامغانی، نگرشی بر مدیریت اسلامی (تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۰).
 ۵. محمدعلی تقوی راد، لغزشگاههای مدیریت از دیدگاه اسلام (تهران: نشر مسعی، ۱۳۷۶).
 ۶. عبدالله جوادی آملی، نگرشی بر مدیریت از دیدگاه اسلام (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۲).
 ۷. سلیمان خاکبان، مدیریت اسلامی (قم: نشر حضور، ۱۳۷۵).
 ۸. عبدالمجید رشیدپور، دیباچه‌ای بر مدیریت در اسلام (تهران: انتشارات نهضت، ۱۳۷۰).
 ۹. مدیریت اسلامی: تعریف مدیریت، شرایط و اوصاف مدیر (تهران: سازمان امور اداری و استخدامی، ۱۳۶۸).
 ۱۰. جعفر سبحانی، ویژگی‌های مدیریت اسلامی (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۲).
 ۱۱. سید محمود حسینی سیاهپوش، سیری کوتاه در مدیریت اسلامی (تهران: جهاد دانشگاهی تهران، ۱۳۶۴).
 ۱۲. سید محمود حسینی سیاهپوش، نقطه نظرهای اسلامی در مدیریت (تهران: مؤسسه اسلامی ایجد، ۱۳۶۸).
 ۱۳. محمدعلی ضمیری، مدیریت اسلامی (تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۱).
 ۱۴. مهدی طبیب، مدیریت اسلامی (تهران: نشر سفینه، ۱۳۷۹).
 ۱۵. محمد عباس نژاد، مدیریت از دیدگاه قرآن (زرنند: دانشکده صنعت و معدن، ۱۳۷۵).

۱۶. مصطفی عسگریان، مدیریت اسلامی (تهران: جهاد دانشگاهی تربیت معلم، ۱۳۷۰).
۱۷. علیرضا علی آبادی، مدیران جامعه اسلامی (تهران: نشر رامین، ۱۳۷۲).
۱۸. عباسعلی عمید زنجانی، سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در نظام رهبری و مدیریت از دیدگاه عقل و وحی (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۲).
۱۹. بیژن غمخوار، نگرشی بر شیوه‌ها و روندهای مدیریت متداول. مدیریت از دیدگاه اسلام (تهران: سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۷۳).
۲۰. اسماعیل قبادی، اصول و مبانی مدیریت اسلامی. (تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی فقه، ۱۳۷۸).
۲۱. محمد محمدی ری شهری، رهبری در اسلام (قم: دارالحدیث، ۱۳۷۵).
۲۲. دیدگاه‌های اسلام در مدیریت (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۸).
۲۳. طاهره مسلمی زاده مدیریت اسلامی از نگاه قرآن و روایات (تهران: مؤسسه تحقیقاتی عاشورا، ۱۳۷۸).
۲۴. طاهره مسلمی زاده، مدیریت رشد در آینه اندیشه‌ها (تهران: نشر تاسوعا، ۱۳۷۸).
۲۵. ناصر مکارم شیرازی، مدیریت و فرماندهی در اسلام (قم: مطبوعاتی هدف، ۱۳۶۸).
۲۶. ولی الله نقی پورفر، اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۶).

پیوست دوم

نمونه کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد و روایات و انطباق با مباحث علمی بطور مختصر تبیین نموده‌اند:

۱. احمد اسلامی، مدیریت اسلامی (اصفهان: جهاد دانشگاهی صنعتی اصفهان، ۱۳۶۶).
۲. سیدعلی اکبر افجه‌ای، مدیریت اسلامی (تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۷).
۳. فریور باتمانقلیچ، مدیریت اسلامی (نظام مشارکت - زیربنایی مدیریت اسلامی) (تهران: مؤلف، ۱۳۷۱).
۴. محمدرضا برنجی، نگرشی بر مدیریت در اسلام (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۷).

۵. عباس پورسیف، مدیریت اسلامی (مدیریت بر سه بنیان) (تهران، وافتی، ۱۳۷۵)
۶. حسن نوانایان فرد، مبانی مدیریت و مدیریت در اسلام (تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۸)
۷. عبدالله جاسمی، مباحثی در مدیریت اسلامی (تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۸)
۸. حمفر رحمانی، نکات موثر در مدیریت کارآمد (تهران: نشر خرم، ۱۳۷۷)
۹. شفیق رضوان، رفتار و مدیریت ترجمه کاظم چایچیان (تهران: انتشارات واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۵)
۱۰. حسن مجد اقتدی، بگرشی توجیدی در مدیریت و اداره عمومی مفاهیم، اصول و یک روش جدید (تهران: مرکز بررسی‌ها و مطالعات استراتژیک اداری سازمان امور ادارری و استخدامی کشور، ۱۳۷۶)
۱۱. مسعود مختار، تخصص‌ها و شروطی که از نظر اسلام باید در یک مدیر وجود داشته باشد (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۲)
۱۲. علی فایضی، کاربرد اصول مدیریت در جوامع با جهت گیری اسلامی (تهران: نشر فطرت، ۱۳۷۵)
۱۳. محمد حسن نبوی، مدیریت اسلامی (تم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۶)

پیوست سوم

- نمونه کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را بطور تطبیقی و مقایسه‌ای تبیین نموده‌اند:
۱. عباسعلی اختری، مدیریت علمی مکتبی از دیدگاه اسلام (تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳)
 ۲. سید محمود حسینی سیاهبوش، مبانی سرپرستی و رفتار سازمانی در اسلام شرق و غرب (تهران: مؤسسه اسلامی ایجد، ۱۳۶۶)
 ۳. اصغر مشکینی، مطالعه تطبیقی اصول و مبانی مدیریت از دیدگاه اسلام (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۱)
 ۴. محمد حسنین مشرف جوادی، اصول و مبانی مدیریت در اسلام (همدان: نورعلم، ۱۳۷۱)

(۱۳۷۸).

۵. محمدمهدی نادری قمی، قدرت در مدیریت اسلامی (قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۸).
۶. سیدمجتبی هاشمی رکاوندی، رهبری و مدیریت (در ایران، اسلام و غرب) (تهران: نشر باطن، ۱۳۷۹).

پیوست چهارم

نمونه کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد به استدلال‌های عقلی تبیین نموده‌اند.

۱. سیدمرتضی‌الدین حسین الهاشمی مدیریت دینی و علمی (قم: فرهنگستان علوم اسلامی، ۱۳۷۴).
۲. حسین هاشمی، بررسی رابطه مدیریت با توسعه نظام ولایت (قم: فرهنگستان علوم اسلامی، ۱۳۷۵).
۳. عبدالعلی رضایی، درآمدی بر مدیریت توسعه اجتماعی نظام فکری (قم: فرهنگستان علوم اسلامی، ۱۳۷۶).
۴. صدوق، بررسی تطبیقی اصول موضوعه‌های علم مدیریت الهی و مادی (قم: فرهنگستان علوم اسلامی، ۱۳۷۶).
۵. جعفر مرعشی، مقولاتی در زمینه مدیریت اسلامی (تهران: سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۷۲).
۶. جعفر مرعشی، مدیریت اسلامی نظام فکری (تهران: سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۷۲).
۷. جعفر مرعشی، رهبری اجتماعی (تهران: سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۷۶).
۸. محمدتقی مصباحی یزدی، پیش‌نیازهای مدیریت اسلامی (قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۶).
۹. مرتضی مطهری، امامت و رهبری (قم: انتشارات صدر، ۱۳۶۸).

پیوست پنجم

نمونه کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با استناد به نهج البلاغه مولا علی (ع) تبیین نموده‌اند:

۱. غلامرضا اشرف سماتانی، تحلیلی از مدیریت اسلامی در پنج سال رهبری امام علی (ع) (تهران: انتشارات بعثت، ۱۳۶۸).
۲. سیدحسین الوان کار، جلوه‌های مدیریت در نامه‌های حضرت علی (ع) (تهران: نشر کتاب آشنا، ۱۳۷۴).
۳. حسین خنجر، پیش درآمدی بر اصول و مبانی مدیریت و دیدگاه امام علی (ع) با نگرش تطبیقی (تهران: نشر بیک دبیران، ۱۳۸۰).
۴. محمود فوجانی، فرمان حکومتی (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۷).
۵. محمدکاظم مشهدی، نظام نامه حکومت (قم: انتشارات انصاریان، ۱۳۷۵).
۶. سیدمحمد مقیمی، منشور مدیریت یا نگرش تطبیقی به فرمان حکومتی علی (ع) به مالک اشتر (تهران: موسسه کتاب مهربان نشر، ۱۳۸۰).
۷. رجبعلی مظلومی، علی (ع) معیار کل (تهران: نشر آفاق، ۱۳۶۱).
۸. ولی الله مهدوی، اخلاق اداری در نهج البلاغه (تهران: مرکز تحقیقات اداری سازمان امور اداری و استخدامی، ۱۳۷۶).
۹. هیئت علمی کنگره نهج البلاغه، دیباچه‌ای بر مدیریت اسلامی (تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱).

پیوست ششم

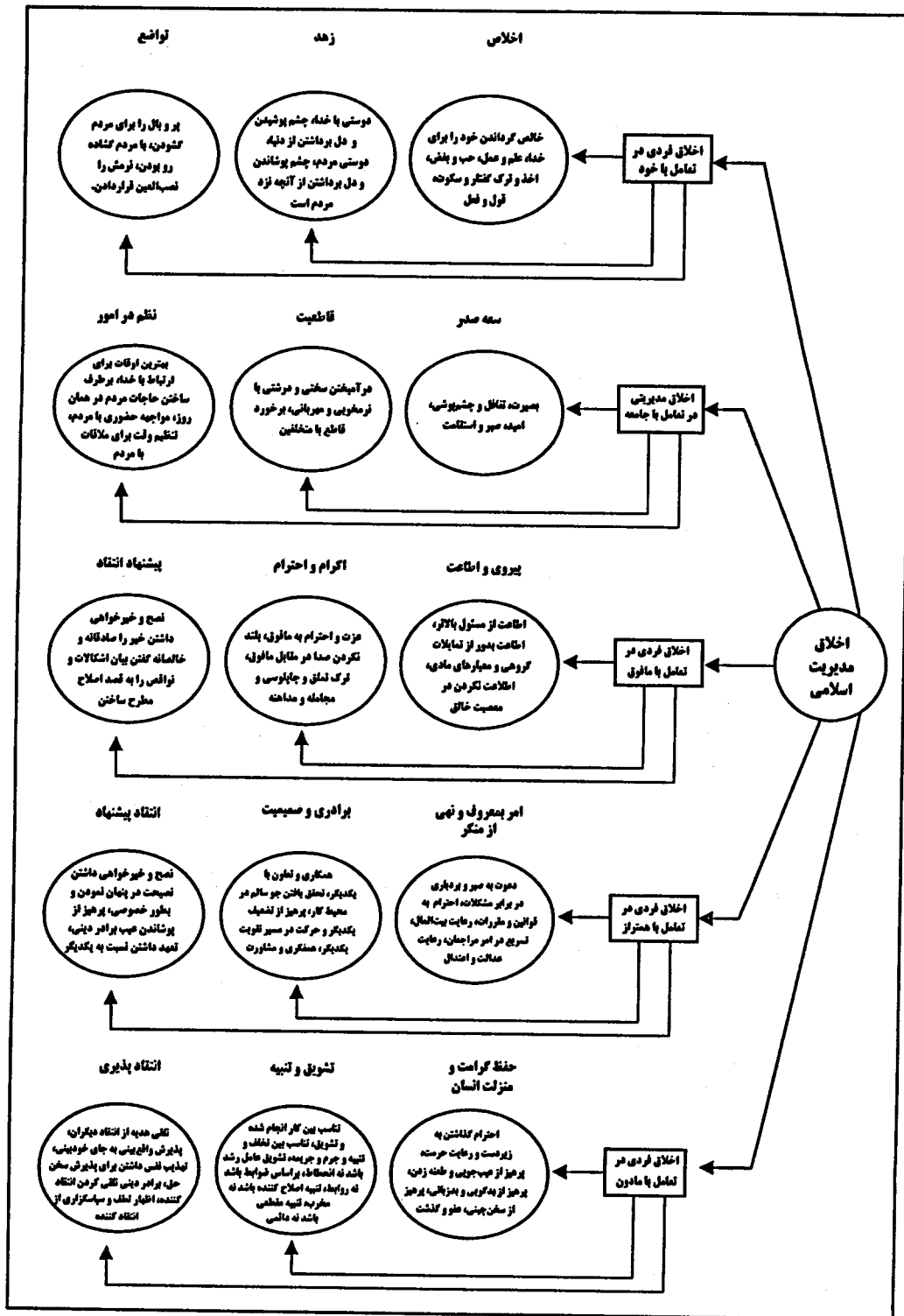
نمونه کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با رویکرد ادبی تبیین نموده‌اند:

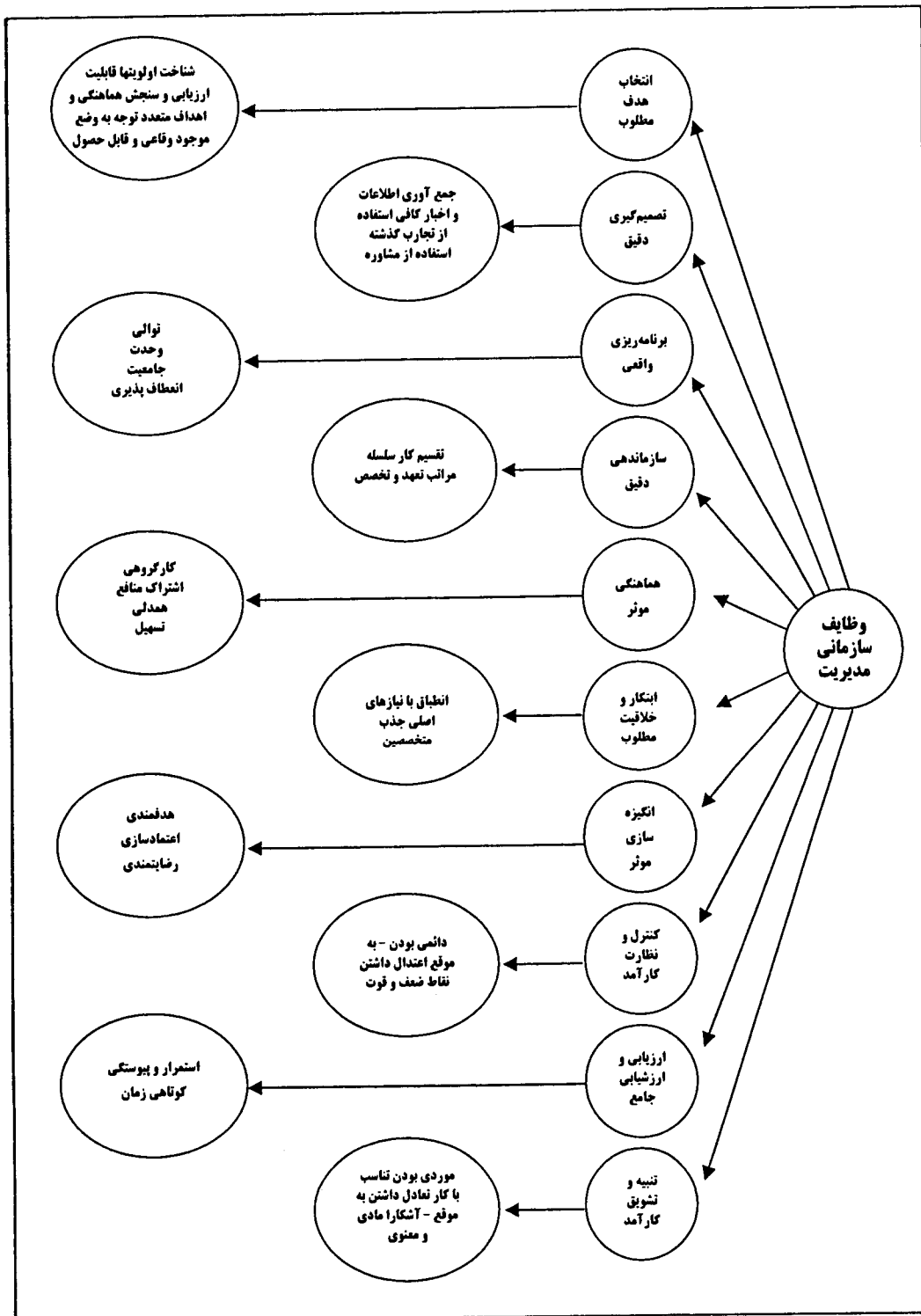
۱. محمد مهدی شمس‌الدین، نظام حکومت و مدیریت در اسلام، ترجمه سیدمرتضی آیت‌الله زاده شیرازی (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۵).
۲. مهدی ماحوزی، علی (ع) و آیین رهبری (تهران: نشر بیک دانش، ۱۳۶۳).
۳. منوچهر مظفریان، رهبری و مدیریت در اسلام (تهران: مطبوعات عطایی، ۱۳۶۲).

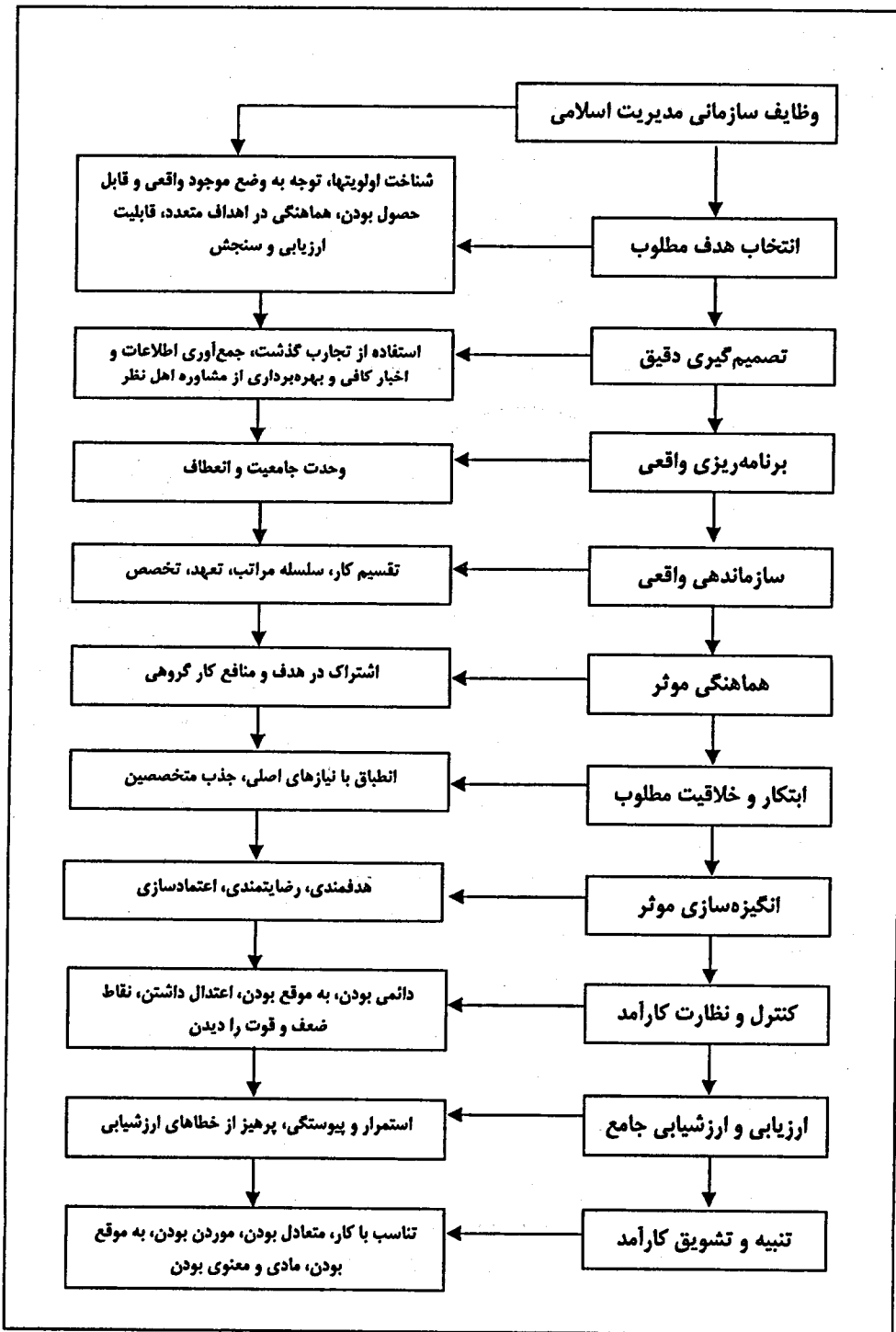
بیوست هفتم

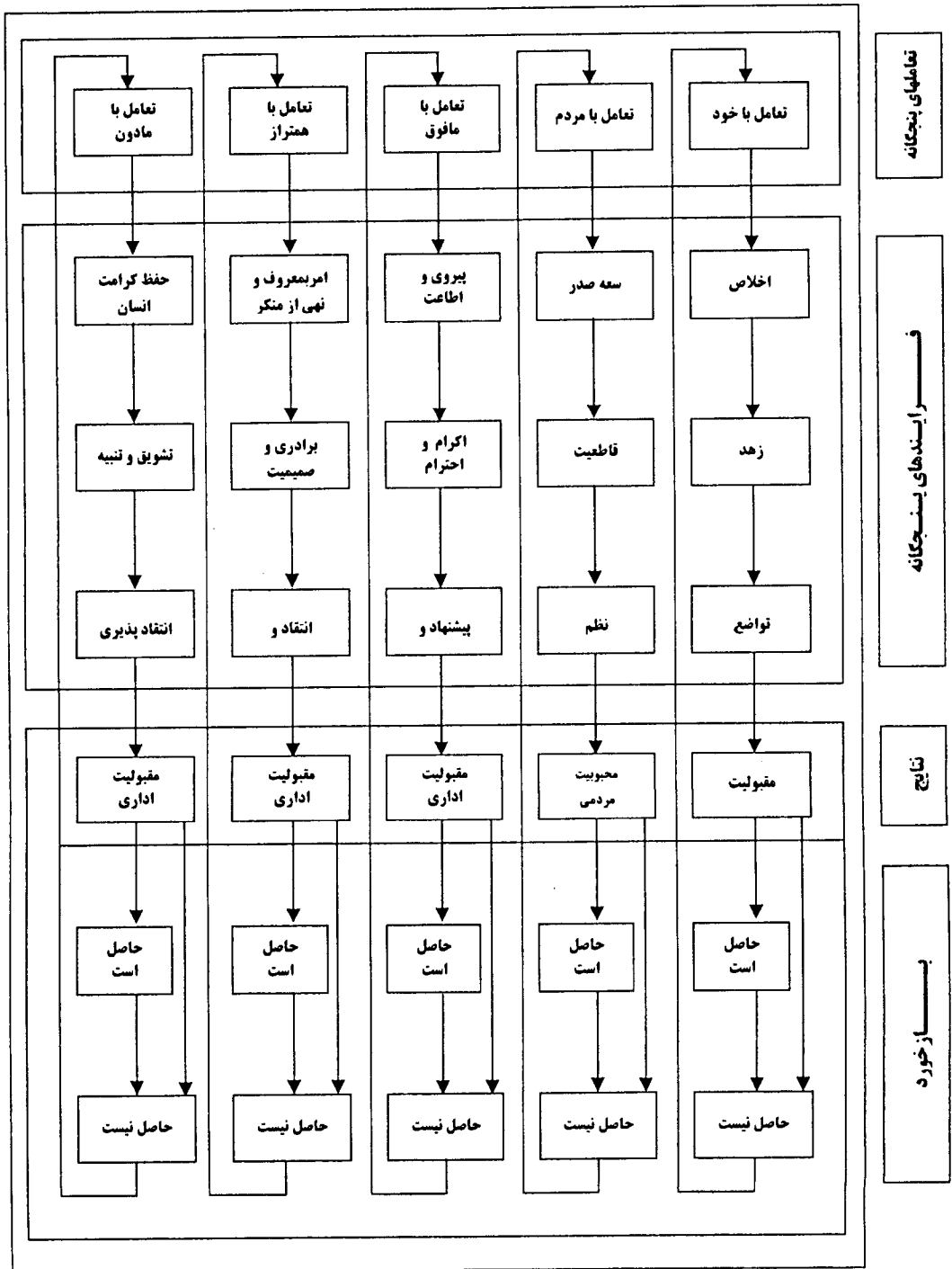
نمونه کتابهایی که مباحث مدیریت اسلامی را با رویکرد اخلاقی تبیین نموده‌اند:

۱. محمدرضا امین‌زاده، اخلاق کارگزاران (قم: مؤسسه در راه حق، ۱۳۷۸).
۲. سیدمحمدرضا تاج‌الدینی، اخلاق کارگزاران از دیدگاه اسلام (تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶).
۳. هادی توکلی، ارزیابی اهلیت کارگزاران از دیدگاه اسلام (تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات اداری سازمان امور اداری و استخدامی کشور، ۱۳۷۴).
۴. عبدالله جوادی آملی، اخلاق کارگزاران در حکومت اسلامی (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۶۴).
۵. سیدعلی خامنه‌ای، اخلاق کارگزاران (تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۸).
۶. علی اکبر ذاکری، سیمای کارگزاران علی (ع) (قم: مرکز تحقیق و توسعه حوزه علمیه، ۱۳۷۵).
۷. سازمان امور اداری و استخدامی کشور، نظام ارزشی کارگزاران اسلامی (تهران: سازمان امور اداری و استخدامی، ۱۳۶۳).
۸. سازمان تبلیغات اسلامی، اخلاق کارگزاران از دیدگاه اسلام (تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴).
۹. محمد محمدی ری شهری، اخلاق مدیریت در اسلام (قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، ۱۳۷۴).
۱۰. روح‌الله موسوی الخمینی، اخلاق کارگزاران (تهران: سازمان امور اداری و استخدامی، ۱۳۷۶).
۱۱. قاسم واثقی، درسهایی از اخلاق مدیریت (تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳).

منابع و مآخذ فارسی

۱. اختری، عباسعلی، مدیریت علمی مکتبی از دیدگاه اسلام، تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹
۲. افجه‌ای، سیدعلی اکبر، مدیریت اسلامی، تهران: جهاددانشگاهی، ۱۳۷۷
۳. امیری، مجتبی، نظریه و نظریه پردازی در دانش مدیریت، تهران، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۲
۴. الهی قمش‌ای، حسین، اخلاق و روابط انسانی در اسلام، تهران، مرکز آموزش هواپیمایی ملی ایران «هما»، ۱۳۵۹
۵. بازرگان، عباس، سرمد، زهره، حجازی، الهه، روشهای تحقیق در علوم رفتاری، تهران، انتشارات آگاه، ۱۳۶۹
۶. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، چاپ دوم، انتشارات کیهان ۱۳۷۰
۷. پوپر، ریموند کارل، اسطوره چارچوب در دفاع از علم و عقلانیت، ترجمه علی پایا، تهران انتشارات طرح نو، ۱۳۷۹
۸. پوپر، ریموند کارل، منطق اکتشافات، احمد آرام تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۲
۹. پورسیف، عباس، مدیریت اسلامی، مدیریت بر سه بنیان، تهران، انتشارات واثقی، ۱۳۷۵
۱۰. جوادی آملی، عبدالله، اخلاق کارگزاران، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجا، ۱۳۷۰
۱۱. خاکبان، سلیمان، مدیریت توسعه، مجموعه مقالات، تهران، نشر موسسه تنظیم آثار امام خمینی ۱۳۸۰
۱۲. رفیع پور، فرامرز، کندوکاو و پنداشته‌ها، تهران، شرکت سهامی انتشار ۱۳۷۴
۱۳. ری شهری، محمد مهدی، رهبری در اسلام، قم، انتشارات دارالحدیث ۱۳۷۵
۱۴. زاهدی، شمس‌السادات، الوانی، سیدمهدی، فقیهی، ابوالحسن، فرهنگ جامع مدیریت، تهران انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۹
۱۵. سبجانی، جعفر، ویژگیهای عمومی مدیریت از دیدگاه اسلام، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۸
۱۶. شیرازی، حسن، مدیریت و پیشرفت ملتها، قم، انتشارات دفتر تبلیغات ۱۳۶۴
۱۷. صمدی، طه، بازرگان محمدباقر، آشنایی با تحقیق در عملیات، جلد اول، چاپ دوم، تهران مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۳

۱۸. قورچیان، نادرقلی، استانداردهای آموزشی، تهران، دفتر بهبود کیفیت و راهبری استانداردها، ۱۳۸۲
۱۹. قورچیان، نادرقلی، برنامه‌ریزی آموزشی، تهران، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۷۹
۲۰. مکارم شیرازی، ناصر، مدیریت و فرماندهی در اسلام، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۰
۲۱. میرکمالی، سیدمحمد، مدیریت و رهبری آموزشی، تهران، انتشارات ۱۳۷۸
۲۲. نبوی، محمدحسن، مدیریت اسلامی، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغ اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۸

منابع و مأخذ لاتین

1. Alexander, Jeffery , twenty lectures. Sociological theory science word war, Columbia university press, New york (1978)
2. Castillo & Desavt, standardization of standard Based Instruction. Airs. Brown. Edu 2002.
3. Chuck Williams, Effective management, y Thomson Learning, 2002 p.5
4. Lane Henry W. and Josph J: Distefano, International Manaegment Behavior From policy to to practice. Canada: Nelson: 1988
5. Reynolds, Paul Davidson, Aprimer in theory construction Indianapolis: Bobbs – Merrill Educational puplishings 1971
6. tannenbaum Kobert and warren H. Schmidt, How to choose a leadership pattern, Harvard Business Review 1957
7. Zemke R, TQm: fatally flawed or simple unfocused? Octobet training 1992